

PAPER DETAILS

TITLE: Çocuklarda Din Dilinin Olusturulmasi: Çizgi Filmler Örneği

AUTHORS: Ayse EMRE KAYA,Fatma Gökçen ATUK

PAGES: 51-92

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1006728>

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Theology
ISSN: 2147-8171
Cilt / Volume: 7 • Sayı / Issue: 12 • Sayfa / Pages: 51-92

Çocuklarda Din Dilinin Oluşturulması: Çizgi Filmler Örneği

Building of Religious Language in Children: The Case of Cartoons

Doç. Dr. Elif EMRE KAYA

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi
Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Communication
elifemrekaya@gmail.com
orcid.org/0000-0002-3012-3648

Arş. Gör. Dr. Fatma Gökçen ATUK

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi
Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Communication
fgdemirel@gmail.com
orcid.org/0000-0001-6699-1554

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 11.11.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 07.03.2020
Yayın Tarihi / Published : 15.03.2020

Atıf Bilgisi / Cite as: Kaya, Elif Emre - Atuk, Fatma Gökçen. “Çocuklarda Din Dilinin Oluşturulması: Çizgi Filmler Örneği”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/12 (Mart 2020), 51-92.
<http://doi.org/10.5281/zenodo.3710725>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology Bütün hakları saklıdır. / All right reserved. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esoguifd>

Çocuklarda Din Dilinin Oluşturulması: Çizgi Filmler Örneği¹

Öz ▶ Televizyon; çocukların din ile iletişimlerinde onlara olumlu bir çerçeve ile doğru bir yol haritası çizilebileceği gibi, dini bilgilenme süreçlerini olumsuz yönde etkileyip, çocukların dini kavram ve konulara ilişkin “yanlış” ya da “yanlı” tutum ve davranışlar geliştirmelerine de neden olabilir. Çocukların zihinsel ve duygusal dünyalarının yeni şekillendiği, dolayısıyla da din ve dini değerler ile henüz karşılaştıkları bir dönemde TV içerikleri, özellikle de çizgi filmler tarafından gerçekleştirilen bu zihinsel tasarımlar ve yol göstericilikler çok daha önemli hale gelmektedir. Bu çalışmada dinin, yaşam içerisinde aktif kılınmasını sağlayıcı nitelikte içerikleri ve dinin mesajlarını iletmek için kullanılan, dini inanca ve din odaklı yaşama gönderme yapan her türlü kavram ve sembolü kapsayan bir alan olarak din dilinin, televizyonda yayınlanan çizgi filmler aracılığıyla oluşturulup oluşturulmadığı, oluşturulması halinde nasıl bir bilgilenme sürecinden ilerlenerek, dine ve dinin gündelik yaşam içerisindeki yerine ilişkin nasıl bir çerçeve kurulduğu incelenmiştir. Çalışmada betimsel analiz yöntemi kullanılmış; izlenebilirlik ve erişim esasları dikkate alınarak, karasal yayın yapan kanallar içerisinde, ikisi yabancı sahiplik, diğer ikisi ise yerli sahiplik yapısında olan dört televizyon kanalı tercih edilmiş, amaçlı örneklem modeliyle yayınların içerisinde temsil edici nitelikte örneklem seçilmiştir. Elde edilen bulguların hem iletişim, hem de din bilimleri alanına katkıda bulunması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi, Çocuk-Din ilişkisi, Çizgi Filmler, İletişim Bilimleri, Çocuk-TV ilişkisi.

Building of Religious Language in Children: The Case of Cartoons

Abstract ▶ Television can draw up a right framework for children to communicate with religion in a positive way, as well as adversely affect the process of religious knowledge and cause “false” or “biased” attitudes and behaviors related to religious concepts and issues. Children are confronted with religion and religious values at a time when the mental and emotional status of them are in still formation. During this period, mental designs and guidance provided by TVs – and particularly cartoons – become more important. One of the hypotheses of this study is that religious language is a discourse

¹ Bu metin, 11 Ekim 2019 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından düzenlenmiş olan “Din, Dil ve İletişim” başlıklı I. Uluslararası Din ve İnsan Sempozyumu'nda sunulan bildiriden türetilmiştir.

containing the content that enables the implementation of religion in life. In addition to this, it is assumed that the language of religion is a domain that covers all kinds of concepts and symbols referring to religious beliefs and religion-oriented life. On the basis of these, this study seeks answers to the following questions about the language of religion: Is the language of religion created by cartoons broadcasted on television? If so, what framework is established regarding religion and its place in daily life? And what kind of informational processes are followed to achieve this framework? Descriptive analysis method was used in the study. Due to the limitations of access, four television channels were selected from among the terrestrial TV channels, two of them operate under foreign ownership and the others are in domestic ownership. With the purposeful sampling model, a representative sample was chosen from the broadcasts of the selected televisions. It is targeted that the findings will contribute to both communication and religious sciences.

Keywords: Religious education, Child-Religion Relationship, Cartoons, Communication Sciences, Child-TV Relationship.

Özet

Din dilinin, insanın yaşamının ilk basamağında, ilerleyen dönemlerine yön verecek temel bilgilerini almaya başladığı dönem olan çocukluk evresinde, nasıl belirlendiği oldukça önemli bir konudur. Günümüzde çocukların bilgilenme sürecinde aile ve okul gibi kurumların yanı sıra kitle iletişim araçları da önemli rol oynamaktadır. Dini konuların öğrenilmesi ve din dilinin geliştirilmesi ve yaşamın içine taşınması konusunda da yine kitle iletişim araçları çocukların yaşamında etkin bir biçimde işlev görmektedir. Ancak televizyon; çocukların din ile iletişimlerinde onlara olumlu bir çerçeve ile doğru bir yol haritası çizebileceği gibi, dini bilgilenme süreçlerini olumsuz yönde etkileyip, çocukların dini kavram ve konulara ilişkin “yanlış” ya da “yanlı” tutum ve davranışlar geliştirmelerine de neden olabilir. Çocukların zihinsel ve duygusal dünyalarının yeni şekillendiği, dolayısıyla da din ve dini değerler ile henüz karşılaştıkları bir dönemde televizyon içerikleri, özellikle de çizgi filmler tarafından gerçekleştirilen bu zihinsel tasarımlar ve yol göstericilikler çok daha önemli hale gelmektedir. Din eğitiminin gerçekleşme süreci ve sonucunda çocukta bir din dili ortaya çıkar, çünkü dini kavramları anlama, yorumlama ve

tasavvur etme ancak din dili ile gerçekleştirilebilir. Din dili, müminlerin anlayışlarını yöneten ve hayatlarına yön veren temel bakış açısı ve tutumları dile getiren bir dildir. Bu çalışmada dinin, yaşam içerisinde aktif kılınmasını sağlayıcı nitelikte içerikleri ve dinin mesajlarını iletmek için kullanılan, dini inanca ve din odaklı yaşama gönderme yapan her türlü kavram ve sembolü kapsayan bir alan olarak din dilinin, televizyonda yayınlanan çizgi filmler aracılığıyla oluşturulup oluşturulmadığı, oluşturulması halinde nasıl bir bilgilenme sürecinden ilerlenerek, dine ve dinin gündelik yaşam içerisindeki yerine ilişkin nasıl bir çerçeve kurulduğu incelenmiştir. Çalışmada betimsel analiz yöntemi kullanılmış; izlenebilirlik ve erişim esasları dikkate alınarak, karasal yayın yapan kanallar içerisinde, ikisi yabancı sahiplik, diğer ikisi ise yerli sahiplik yapısında olan dört televizyon kanalı tercih edilmiş, amaçlı örneklem modeliyle yayınların içerisinde temsil edici nitelikte örneklem seçilmiştir. Bu kanallar 2010 yılında kurulmuş, Türkiye’de televizyon izleme ölçümlerini yapan ve ilgili tüm kurum ve kuruluşlara dağıtan kurum olan Televizyon İzleme Araştırmaları Anonim Şirketi’nin araştırma evreni dâhilindeki dört çocuk kanalıdır. 2019 yılı verilerine göre de izlenme oranları en yüksek olan bu çocuk kanalları, Cartoon Network, Disney Channel, Minika Çocuk, TRT Çocuk olarak belirlenmiştir. Kanalların ikisinin yerli, diğer ikisinin ise yabancı sahiplikte olması da yine bu çalışma için bilinçli bir tercih olmuş; bununla yerli ve yabancı yapımlar arasında karşılaştırma imkânı elde edilmesi amaçlanmıştır. Farklı sahiplik yapısındaki kanallar, hem yabancı kanallardaki kendi ve diğer inanç yapılarını nasıl sunduklarını göstermeleri bakımından, hem de yerli ve yabancı sahiplik kanal yapılarının yayın politikalarındaki farklılıkları göstermesi bakımından önemlidir. Seçilen her bir kanalda, kanalların yayın hayatı boyunca, yirmi dört saat yayınlanan çizgi filmlerin tamamı, bu çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Tüm bu evren üzerinden veri toplamak zaman ve diğer tüm imkânlar bakımından mümkün olmayacağından, bu evren içerisinde, amaçlı örneklem yöntemi ile örneklem alınmış; sözü edilen her bir kanaldan her gün altı saat olmak üzere beş gün boyunca, otuzar saat çizgi film izlenmiş ve notlar alınmıştır. Böylelikle aynı çizgi filmde izlenen farklı bölümlerde, o çizgi filmin olayları ele alış biçimi, kullandığı dil, varsa eğitimsel amaçları, görsel arka planı daha net bir şekilde görmek mümkün olmuştur. Seçilen çizgi filmlerin “dini çizgi film” kategorisinde olmamasına ise,

özellikle dikkat edilmiştir. Dini çizgi filmler bilindiği üzere, üretim aşamasında içerikler oluşturulurken dini mesaj verme kaygısı ile dini bilgilendirme süreçlerine hâkim profesyoneller tarafından oluşturulur; tüketim aşamasında da ebeveynler ya da tercih bilincine erişebilmiş, dini konulara ilgisi olan çocuklar tarafından “bilinçli” olarak tercih edilir ve tüketilir. Oysa bu kategorinin dışında yer alan ve bu çalışmanın da asıl konusunu oluşturan diğer çizgi filmlerin içerisinde yer alan dini öğeler yayıncı kuruluşun, yapımcıların ve senaristin ortak çıkar çerçeveleri ile biçimleneceği, bu çizgi filmler tüketilirken ebeveynler ya da çocukların, almış oldukları dini mesajları çoğu zaman fark etmeyecekleri öngörülmektedir. Bu çalışma, işte bu içeriklerde nasıl bir din dili geliştirildiği merakı üzerine kurulu olarak geliştirilmiştir. Elde edilen bulguların hem iletişim, hem de din bilimleri alanına katkıda bulunması hedeflenmiştir. Sonuç olarak, yerli ve yabancı kanal ve içerik fark etmeksizin, yayınlarda bir değer tesisinin söz konusu olduğu; çocuklara aktarılan davranış kalıplarının, evrensel etik ölçütlere ve kültürlerle ait ahlaki kodlarla uyumlu bir anlayışa sahip olduğu ve bu etik ve ahlaki bakışların da günümüzde sistem ile uyum içinde hareket eden bir hal aldığı görülmüştür. Televizyonlarda yer alan içeriklerde zaman zaman din olgusuna göndermeler var olmakla birlikte, bu, modern çağ anlatısına uyumlu olarak “geleneksel” bir çerçevede kurgulanmış, dini figürler ya da semboller hep ilkel, arkaik, geçmiş kültürel yapının parçası gibi temsil edilmiştir. O nedenle dini unsurlara rastlanılan çizgi filmler çocuklara dini gündelik yaşamın dışında, ninelere, dedelere, yaşlılara ait bir kültürel değer alanı olarak resmetmekte ve din diline ait kavramları bir klişeye çevirerek, kavramın içini boşaltıp, çocuğun onu bir değer haline dönüştürmesini de engellemektedir.

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi, Çocuk-Din ilişkisi, Çizgi Filmler, İletişim Bilimleri, Çocuk-TV ilişkisi.

Extended Summary

How the language of religion is determined in the first stage of human life, in the childhood phase, which is the period when the mental and emotional status of them are in still formation, is a crucial issue. Today, in addition to institutions such as family and school, mass media also play an important role

in the learning process of children. Mass media also functions effectively in the learning process of religious issues, as well as the development of the language of religion and its application in life. But television; while it can draw a positive road map with a positive framework for children in their communication with religion, it can affect the religious information processes negatively and cause children to develop "wrong" or "biased" attitudes and behaviors regarding religious concepts and issues. Children are confronted with religion and religious values at a time when the mental and emotional status of them are in still formation. During this period, mental designs and guidance provided by TVs – and particularly cartoons – become more important. During the practice of religious education, a religious language emerges in the child. Because understanding, interpreting and imagining religious concepts can only be realized with the language of religion. The language of religion is a language that expresses the basic perspectives and attitudes that govern the understanding of believers and direct their lives. One of the hypotheses of this study is that religious language is a discourse containing the content that enables the implementation of religion in life. In addition to this, it is assumed that the language of religion is a domain that covers all kinds of concepts and symbols referring to religious beliefs and religion-oriented life. On the basis of these, this study seeks answers to the following questions about the language of religion: Is the language of religion created through cartoons broadcast on television? If so, what framework is established regarding religion and its place in daily life? And what kind of informational processes are followed to achieve this framework? Descriptive analysis method was used in the study. Due to the limitations of access, four television channels were selected from among the terrestrial TV channels, two of them operate under foreign ownership and the others are in domestic ownership. It is targeted that the findings will contribute to both communication and religious sciences. All television rating measurements in Turkey are performed by Television Audience Measurement Company (TİAK), a joint-stock company that was established in December 2010 to organize and audit television audience measurement. These channels are four children's channels within the research population of the TİAK. According to 2019 data, the children's channels with the highest ratings are Cartoon Network, Disney Channel, Minika Çocuk, TRT Çocuk. While Cartoon Network

and Disney Channel operate under foreign ownership, Minika Çocuk and TRT Çocuk are domestic channels. This was a deliberate choice in order to have the opportunity to compare between domestic and foreign productions. Channels in different ownership structures are important both in terms of showing how they present their own and others belief structures and in terms of showing differences in the broadcasting policies of domestic and foreign TV channels. All of the cartoons broadcasted on the each selected channels constitute the population of this study. It is not possible to examine the entire population in terms of time and all other possibilities. Therefore, sampling was taken from this population with the purposeful sampling method; thirty hours of cartoons were watched and notes were taken for five days, six hours each day, from each selected channel. In this way, different parts of the same cartoon were watched; thus, it was possible to see more clearly the way of approaching of a particular cartoon to the events, the language it used, the educational objectives, if any, and the visual background. Particular attention was paid to the fact that the selected cartoons are not in the "religious cartoon" category. Because the contents of religious cartoons are created during the production phase and it is created by professionals who are experts of religious knowledge with the concern of giving a religious message. After religious cartoons are created, they are "consciously" preferred and watched by parents or children interested in religious issues. However, the religious elements included in 'non-religious' cartoons - which are the main subject of this study - will be shaped by the common interest frameworks of the publisher, the producers and the screenwriter. Parents or children will not notice the religious messages they receive while these cartoons are watched. This study was developed on the basis of the curiosity of what kind of religious language was developed in the contents of 'non-religious' cartoons. The findings might contribute to both the communication and religious sciences. According to the results of the study, regardless of the ownership or nationality of channels and the contents, creation of moral norms in these cartoons are present. It has been observed that the behavioral patterns transferred to children via cartoons have an understanding compatible with universal ethical criteria and moral codes of cultures, and these ethical and moral views are acting in harmony with the today's social system. Although there are occasional references to the

phenomenon of religion in the contents of television, this was constructed in a “traditional” framework in accordance with the modern narrative, religious figures or symbols were always represented as part of the primitive, archaic cultural structure. For this reason, cartoons with religious elements depict religion as a domain of cultural value belonging to grandmothers, grandparents, and elders outside of daily life, and prevent the child from accepting it as a moral value by turning the concepts of religious language into stereotypes.

Keywords: Religious education, Child-Religion Relationship, Cartoons, Communication Sciences, Child-TV Relationship.

Giriş

Din, insan yaşamının her anında belirleyici olan önemli bir gerçeklik alanıdır. Bireyin kendini ve yaşamını anlamlandırıp, bu anlayışa göre yaşamına yön verdiği düşünüldüğünde, din konusunun önemi daha da fark edilir hale gelecektir. Din olgusu diğer bütün gerçeklik izahlarından farklı bir biçimde, bireyi büyük bir bilinçlilik ile karşı karşıya getirir. İnanmak epistemolojik olarak önemli bir adımı içermekle birlikte aynı zamanda, yaşamın içerisinde bunu hissedilir bir şekilde ete kemiğe büründürmek gereğini doğurur ve kişiyi sorumlu kılar. Bu bakımdan, bu yapının taşıyıcısı olacak olan din dilinin, yaşamın her alanında nefes alır hale gelecek bir içerik ve anlayışta olması ve bireyin zihinsel dünyasına ve haritalarına nüfuz edebilecek bir etkinlik alanı haline gelebilmesi gerekli ve önemlidir.

Öztürk,² “Muhatapta huşu/kalbi saygı, hayret ve hayranlık uyandıran bir mahiyette olmalıdır. Akla ve kalbe hitap etmelidir. Hayret ve hayranlık uyandıran mesaj yüklü din dili akla hitap edip insanı imanın kapısına getirirken; kalbe hitap eden din dili ise pratik ahlaki ve sorumluluk bilincini yeşertecektir” sözleriyle tarif ettiği din dilinde, ön plana çıkarılması gereken noktaları şu

² Haydar Öztürk, <http://www.iktibascizgisi.com/din-dili-uzerine/> (Erişim 08 Şubat 2020.)

şekilde özetlemektedir: Toplumda Kuran'ın önüne hiçbir şeyin geçirilmemesi gerekmektedir. Din bir kapı iken duvar yapılmayıp, dindar insanların önlerine bir duvar olarak çekilmemelidir. Bir rivayet hakkında takip edilecek yöntem, onu Kuran, akıl, sünnet, tarih ve bilime arz etmek olmalıdır. Herhangi bir rivayeti toptan kabul ya da reddeden bir dil kullanılmamalıdır. Din dili insanlarda farkındalık oluşturulmalı, kainat, insan, hâdisat kitaplarını, Kur'an paydasıyla okuma becerisi geliştirecek bir dil olmalıdır. "Din dili, yaşayan imanin dili, müminlerin anlayışlarını yönlendiren ve hayatlarına yön veren temel bakış açısı ve tutumları dile getiren bir dildir. Bu bakımdan din dilini empirik {deneyci} dünyaya işaret eden veya tanımlar arasında ilgi kuran {analitik} bir dil değil, bizim nihai mukadderatımıza ilişkin kanaatlerimizin dile getirildiği bir dil olarak görmek gerekir."³

Bu şekilde çerçevesi çizilen din dilinin, insanın yaşamının ilk basamağında, ilerleyen dönemlerine yön verecek temel bilgilerini almaya başladığı dönem olan çocukluk evresinde, nasıl belirlendiği oldukça önemli bir konu haline gelmektedir. Günümüzde çocukların bilgilenme sürecinde aile ve okul gibi kurumların yanı sıra kitle iletişim araçları da önemli rol oynamaktadır. Dini konuların öğrenilmesi ve din dilinin geliştirilmesi ve yaşamın içine taşınması konusunda da yine kitle iletişim araçları çocukların yaşamında etkin bir biçimde işlev görmektedir.

Kitle iletişim araçları günümüzde oldukça çeşitlidir. Çocukların en yoğun biçimde kullandığı araçlar ise; televizyon, bilgisayar, akıllı telefon ve tabletlerdir. Bu araçların içerisinde hem ekonomik, hem de kültürel anlamda her izleyicinin ulaşabilmesi ve her izleyicinin tüketebilmesi açısından en avantajlı olan araç, televizyondur.⁴ Televizyon; çocuğun bilgi edinme sürecinde

³ Turan Koç, *Din Dili* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 17.

⁴ Radyo Televizyon Üst Kurulu'nun en son 2018 yılına ait olarak yayınladığı Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması'nda elde edilen verilere göre, araştırma örneklemini oluşturan hanelerdeki televizyon sahiplik oranlarına bakıldığında, evinde televizyon bulunanların oranının %94,3 bulunmayanların oranının ise %5,7 olduğu görülmüştür. Detaylı bilgi için bkz; <https://www.rtuk.gov.tr/rtuk->

yaş, cinsiyet, eğitim, içinde büyüdüğü sosyo-kültürel yapı, fiziksel ve zihinsel yeterlilik ve yetersizliklerinin hemen hepsi bakımından eşitsizliklerini ortadan kaldıracabilecek potansiyele sahip bir iletişim aracıdır. Televizyondaki bu bilgilendirme süreci; çocukların din ile iletişimlerinde olumlu bir çerçeve çizip, onlara doğru bir yol haritası çizebileceği gibi, dini bilgilenme süreçlerini olumsuz yönde etkileyip, dini kavram ve konulara ilişkin “yanlış” ya da “yanlı” bir din dili oluşturarak, istenmeyen tutum ve davranışlar kazandırabilir. Çocukların zihinsel ve duygusal dünyalarının yeni şekillendiği, dolayısıyla da din ve dini değerler ile henüz karşılaştıkları bir dönemde, televizyon özellikle de çizgi filmler tarafından gerçekleştirilen bu zihinsel tasarımlamalar ve yol göstericilikler bu nedenle çok daha önemli hale gelmekte ve üzerinde durulmayı hak etmektedir. Bu bakış açısı doğrultusunda bu çalışmada, televizyonda yayınlanan çizgi filmlerin bir din dili oluşturup oluşturmadığı, oluşturması halinde nasıl bir bilgilenme sürecinden ilerlenerek, dine ve inanışa ilişkin bir çerçeve oluşturduğu incelenmiştir.

Yöntem

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalar çeşitli yöntemlerle toplanan

kamuoyuarastirmalari/3890/5776/televizyon_izleme_egilimleri_arastirmasi_2018.html (Erişim 03 Şubat 2020.)

Buna karşılık, Türkiye İstatistik Kurumu’nun yayınlamış olduğu Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması’nın verilerine göre aynı yıl, hanelerin %83,8’i evden İnternete erişim imkânına sahiptir. Detaylı bilgi için bk;

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27819> (Erişim 05 Şubat 2020.) Radyo Televizyon Üst Kurulu tarafından 2013 yılında gerçekleştirilen 1. Türkiye Medya ve Çocuk Kongresi’nin açılışında Kurul Başkanı Davut Dursun’un kamuoyuna sunduğu Türkiye’de Çocukların Medya Kullanma Alışkanlıkları Araştırması’nın bulgularına göre, öğrencilerin %97,9’unun evinde televizyon bulunmakta iken, buna karşılık %73,7’sinde bilgisayar veya tablet, %63’ünde internet erişimi, %44,6’sında sabit telefon, %38,3’ünde ise radyo bulunduğu belirlenmiş, buna dayanarak Dursun, Türk toplumunda televizyon bulunmayan bir ev yok denilebilecek bir durumda olduğunu belirtmiştir. <https://www.haberturk.com/medya/haber/894646-rtukten-cocuk-arastirmasi> (Erişim 05 Şubat 2020.)

verilerden hareket ederek, bu veriler içerisinde saklı duran bilgiyi keşfetmeye ve ortaya çıkartmaya çabalamaktadır.⁵ Nicel araştırmalar istatistiksel veri analizine dayalı iken, yani sayılarla ilgilenirken; buna karşılık nitel araştırmalar, insanların olayları nasıl nitelediklerini ortaya koymaya çalışır, yani anlamlarla ilgilenir.⁶ Betimsel analiz ise, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz yöntemidir.⁷ Betimsel analizde ilk aşamada araştırmacı araştırmasının konusu, soruları ve kuramsal çerçevesinden yola çıkarak verilerini toplayacağı ve altında analiz edebileceği bir çerçeve belirler, ikinci aşamada bu çerçeve içerisinde verilerini okuyup düzenledikten sonra, elde ettiği bulguları yine bu çerçevede tanımlar, birbiriyle ilişkilendirir, açıklar ve yorumlar.⁸ Yine Yıldırım ve Şimşek'in detaylı bir şekilde anlattıkları nitel araştırma yöntemlerinin en önemli aşamalarından birini örneklem seçimi oluşturmaktadır ki, bu araştırmalarda kullanılan örneklem modeline “amaçlı örneklem” adı verilmektedir. Olasılık kuramına dayalı olarak geliştirilmiş olan nicel örneklem yaklaşımlarının aksine amaçlı örneklem modelinde temel amaç, araştırmanın konusunu oluşturan kişi, olay ya da durum hakkında ve belirli bir amaç doğrultusunda derinlemesine bilgi toplamaktır.⁹

Bu çalışmada da veriler, amaçlı örneklem modeline göre toplanmıştır. Çalışmada izlenebilirlik ve erişim esasları¹⁰ dikkate alınarak, ikisi yabancı

⁵ Murat Özdemir, “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/1 (2010), 328.

⁶ Ian Dey, *Qualitative Data Analysis: A User Friendly Guide for Social Science* (London: Routledge, 1993), 11.

⁷ Özdemir, “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”, 336.

⁸ Ali Yıldırım & Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2013), 256-259.

⁹ Maxwell'den aktaran; Özdemir, “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”, 327.

¹⁰ Çalışmada karasal, yani yeryüzünde bulunan bir verici, örneğin büyük bir anten aracılığıyla, en basit haliyle bir çatı anteni ya da basit bir masa üstü anten ile izlenebilen yayın yapan kanallar tercih edilmiş; uydu cihazları veya çanak antenlerle yayın yapan

sahiplik (Cartoon Network,¹¹ Disney Channel¹²), diğer ikisi ise yerli sahiplik (Minika Çocuk,¹³ TRT Çocuk¹⁴) yapısında olan dört televizyon kanalı tercih edilmiştir. Bu kanallar Türkiye’de televizyon izleme ölçümlerini yapan ve ilgili tüm kurum ve kuruluşlara dağıtan kurum olan Televizyon İzleme Araştırmaları Anonim Şirketi’nin araştırma evreni dahilindeki dört çocuk kanalı olmakla birlikte, 2019 yılı verilerine göre de izlenme oranları en yüksek olan çocuk kanallarıdır.¹⁵ Kanalların ikisinin yerli, diğer ikisinin ise yabancı sahiplikte olması da yine bu çalışma için bilinçli bir tercih olmuş; bununla yerli ve yabancı yapımlar arasında karşılaştırma imkânı elde edilmesi amaçlanmıştır. Farklı sahiplik yapısındaki kanallar, hem yabancı kanallardaki kendi ve diğer inanç yapılarını nasıl sunduklarını göstermeleri bakımından, hem de yerli ve yabancı sahiplik kanal yapılarının yayın politikalarındaki farklılıkları göstermesi bakımından önemlidir. Bu yayın kuruluşları, 24 saat yayın yapmakta, reklam araları haricinde sürekli bir biçimde çocuklara yönelik olarak çizgi film üretmektedir. Akıllı işaretler¹⁶ açısından çoğunlukla genel izleyici kategorisine denk düşen bu içerikler, farklı farklı yapımlar şeklinde çocuklara ulaştırılmaktadır. Seçilen her bir kanalda, kanalların yayın hayatı boyunca, yirmi dört saat boyunca yayınlanan çizgi filmlerin tamamı, bu çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Tüm bu evren üzerinden veri toplamak zaman ve

kanallar ve kablolu yayın yapan kanallar belirli bir ücret talep ediyor olmaları sebebiyle, internet üzerinden yayın yapan kanallar ise yine kısıtlı bir erişim imkanı sunduğundan ve bu nedenlerle her sosyo-ekonomik seviyedeki hanede izlenemeyeceğinden, çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

¹¹ Kanal, 1 Ekim 1992’de Turner Broadcasting tarafından Amerika’da kurulmuştur. Türkiye’de ise 7 Eylül 2007’de ilk yayını yapmış olan kanalın yayın lisansı Türkiye’de Doğan Holding medya kuruluşuna aittir.

¹² Kanal, Walt Disney Televizyon Yayıncılık Anonim Şirketi’ne aittir. Amerika’da 29 Nisan 2007’de, Türkiye’de 12 Ocak 2012’de yayına başlamıştır.

¹³ Nisan 2011’de yayın hayatına başlayan kanal Turkuaz Medya Grubu’na aittir.

¹⁴ Kanalın sahibi Türkiye Radyo Televizyon Kurumu’dur.

¹⁵ <http://www.medyajans.com/televizyon-reytingleri.html> (Erişim 12 Şubat 2020.)

¹⁶ Akıllı işaretler, televizyon yayınlarının içeriğiyle ilgili bilgilendirici bir sınıflandırma sistemidir. Detaylı bilgi için bk.; <https://www.rtukisaretler.gov.tr/AIsaretlerPublic/home> (Erişim 21 Aralık 2019.)

diğer tüm imkanlar bakımından mümkün olmayacağından, bu evren içerisinden, amaçlı örneklem yöntemi ile örneklem alınmıştır. Bu çalışmanın yazarları tarafından, sözü edilen her bir kanaldan her gün altı saat olmak üzere beş gün boyunca, otuzar saat çizgi film izlenmiş ve notlar alınmıştır. Bu çizgi filmlerin bazıları yarım saat sürerken, bazıları on beş ya da yirmi dakika sürmektedir. Bu şekilde toplam kırk sekiz farklı çizgi film, gün içerisinde yayınlanan farklı bölümleri ile izlenmiştir. Tüm bu kanalların yayın akışı, hafta boyunca aynı şekilde devam etmekte, dolayısıyla her gün aynı saatlerde aynı isimdeki çizgi filmlerin farklı bölümleri yayınlanmaktadır. Böylelikle aynı çizgi film den izlenen farklı bölümlerde, o çizgi filmin olayları ele alış biçimi, kullandığı dil, varsa eğitimsel amaçları, görsel arka planı daha net bir şekilde görmek mümkün olmuştur. Seçilen çizgi filmlerin “dini çizgi film” kategorisinde olmamasına ise, özellikle dikkat edilmiştir. Dini çizgi filmler bilindiği üzere, üretim aşamasında içerikler oluşturulurken dini mesaj verme kaygısı ile dini bilgilendirme süreçlerine hâkim profesyoneller tarafından oluşturulur; tüketim aşamasında da ebeveynler ya da tercih bilincine erişebilmiş, dini konulara ilgisi olan çocuklar tarafından “bilinçli” olarak tercih edilir ve tüketilir. Oysa bu kategorinin dışında yer alan ve bu çalışmanın da asıl konusunu oluşturan diğer çizgi filmlerin içerisinde yer alan dini öğeler yayıncı kuruluşun, yapımcıların ve senaristin ortak çıkar çerçeveleri ile biçimleneceği, bu çizgi filmler tüketilirken ebeveynler ya da çocukların, almış oldukları dini mesajları çoğu zaman fark etmeyecekleri öngörülmektedir. Bu çalışma, tam da bu içeriklerde nasıl bir din dili geliştirildiği merakı üzerine kurulu olarak geliştirilmiştir. Din dili, dini bireyin yaşamının içerisine eklemleyecek olan dini içerik ve mesajları iletmek için kullanılan, dini inanca gönderme yapan her türlü kavram ve sembolü karşılayan bir kavram olarak ele alınmıştır. Böylelikle çizgi filmlerin bir din dili kurma niyetinde olup olmadığı, bir dini algı ve tutum oluşturmaya çalışıp çalışmadığı ve çizgi filmlerin dini bilgilenme sürecine ne yönde ve nasıl etkisi olduğu konusu irdelenmiştir. Çizgi film içerikleri bu bakış açısı doğrultusunda betimsel analize tabi tutulmuş, çizgi filmlerde görsel anlamda din ile ilgili başörtülü kadın, cami, mescid, kilise gibi ibadethaneler, din adamı, haç, tesbih, hilal ve bunun gibi herhangi bir dini görselin varlığı veya yokluğu; dini bayramlar, ibadetler, doğum veya ölüm gibi hayata dair çeşitli alanlar ve konularda ifa edilen çeşitli dini ritüellere (yeni doğan çocuğun kulağına ezan

okunması ya da çocuğun vaftiz edilmesi gibi) dair anlatılar ve/veya kahramanların kullandığı dilde “günah, sevap, tövbe, şükür, hayır, Allah, peygamber, melek, şeytan, kutsal kitap, cin” gibi ifadelerin varlığı veya yokluğu aranmış, gözlemlenmiş ve tüm bunlar konu çerçevesinde yorumlanmıştır. Elde edilen bulgular ile varılan sonuç ve değerlendirmenin hem iletişim alanına, hem de din bilimleri alanına katkıda bulunacağı düşünülmüştür.

Çocuklar ve televizyon arasındaki ilişki tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de akademik alanda büyük ilgi çeken bir konudur ve bu anlamda çok sayıda çalışma ortaya konmuştur.¹⁷ Bu çalışmalar çoğunlukla çeşitli televizyon program türleri içeriklerinin çocukların duygu, düşünce ve davranışları üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bu tür çalışmaların bir kısmı ise televizyonun eğitim işlevi üzerinde durmuş, örneğin televizyonun kültür, değerler ve doğru davranış kalıpları aktarımındaki olumlu ya da olumsuz işlevlerini incelemiştir. Ancak konu çocuklar, çizgi filmler ve din dili ve eğitimi çerçevesinde daraltıldığında bu sayının oldukça azaldığı görülür. Konuya, bu çalışmada ele alındığı çerçevede öncülük eden çalışmaların başında Orhan’ın yüksek lisans tezi¹⁸ gelmektedir. Bu çalışmada Orhan çocuklar için hazırlamış olduğu bir anket aracılığıyla çeşitli televizyon programlarının çocukların kişiliği, inançları ve değerleri üzerindeki etkisini araştırmıştır. Orhan çalışmasında, çocukların televizyon içerikleri ile ilgili duygu ve düşüncelerini merkez almaktadır. Dini anlamda çocukların cinsel içerikleri bir tehdit olarak gördüğü, televizyondan dini eğitim alınabileceğini çoğunlukla düşünmediklerini belirlemiştir. Mustafa

¹⁷ Metin Işık, *Televizyon ve Çocuk* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2012); Candan Öztürk & Gonca Karayağız, “Çocuk ve Televizyon”, *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 10/2 (2007), 81-85; Bülent Çaplı, “Çocuk ve Televizyon”, *Yeni Türkiye Dergisi*, 12 (2016), 1334-1337; Mustafa Önder, “Çocuklar ve Medya”, *Sosyal Hizmet Dünyası Dergisi* 4 (2007), 17-20; Birgül Güler, *Televizyon Yayınlarında Çocuk ve Çocuk Sorunlarının İşleniş: TRT’de Çocuk Temel Yayınların Analizi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009). Ayrıca Yüksek Öğretim Kurumu Tez Arşivinde “televizyon ve çocuk” konulu olmak üzere on dokuz yüksek lisans ve doktora tezine ulaşılabilmektedir.

¹⁸ Eftal Orhan, “Televizyonda Yayınlanan Şiddet, Cinsel ve Dini İçerikli Filmlerin ve Çizgi Filmlerin Çocukların Dini Duyguları Üzerine Etkisi” (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995).

Arslan da makalesinde¹⁹ medyayı, dinlerin kutsal mesajlarının kitlelere yayılmasında önemli bir görev üstlenirken, kitle iletişim araçlarında kullanılan dil ve söylemi tartışmaktadır. Dinin temel ilke ve değerlerini, günümüzün kitle iletişim mantığı ve formu içerisinde anlatacak çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Certel ise²⁰ dini iletişim konusunu iletişimin temel kavramları üzerinden ele almaktadır. Yine bir başka örnekte Furat²¹ televizyonu yaygın din eğitiminde önemli araç olarak incelemektedir. Tüm bu örnekler yanında bu çalışma, televizyonlardaki çizgi filmleri geliştirdiği din dili ve bu dilin çocukların algılama ve öğrenme süreçleri bakımından örnekler üzerinden incelerken, kapsayıcı bir bakış açısı geliştirmeyi amaçlamıştır.

Çocuklara Yönelik Din Eğitimi ve Din Dilinin Oluşturulması

Doğumla başlayıp ergenlik çağına kadar geçen dönem, çocukluk dönemi olarak adlandırılmaktadır; bu dönemi yaşayanlara da çocuk denir.²² Batı kaynaklı araştırmaların bir kısmı erken dönemlerden itibaren gelişen dinî duygunun varlığını büyük oranda kabul ederler.²³ Bu nedenle çocukluk evresi, dini tutum ve davranışların öğrenilmesi açısından da oldukça önemli bir dönemdir. Çocuğun öğrenme ve öğrendiklerini hayata geçirme yönünden en etkin olduğu bu zaman diliminde, hayata dair bütün alanlara ilişkin bilgi, beceri ve tutumlarında olduğu gibi, din konusunda da öğrendikleri onun için temel teşkil edecek niteliktedir. Bu yüzden çocuğun bu dönemde edineceği din algısının doğru formüle edilmesi, büyük öneme sahiptir. Öyle ki, iyi bir eğitimle

¹⁹ Mustafa Arslan, “Kitle İletişim Araçları, Medya ve Din İlişkisi Üzerine”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 6/11 (2016), 5-26.

²⁰ Hüseyin Certel, “Din-İletişim İlişkisi ve Dini İletişim Engelleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/21 (2008).

²¹ Ayşe Zişan Furat, “Yaygın Din Eğitiminde Kitle İletişim Araçlarının Yeri: Televizyon Örneği”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2009).

²² Abbas Çelik, “Çocuk, Oyun ve Din Eğitimi”, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 9 (2004), 188.

²³ Cemil Oruç, “Erken Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Teorileri Bağlamında Din Eğitimi”, *TurkishStudies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/8 (2013), 973.

çocukta din duygusunun sağlıklı bir gelişimi sağlanabileceği gibi, yanlış ya da baskıcı bir eğitimle ondaki din duygusunun körelmesine, hatta dinden uzaklaşmasına neden olunabileceği ifade edilmektedir.²⁴ Bir başka deyişle, dini duyguya gereken ilginin gösterilmemesi halinde, çocuklarda din duygusunun paslanabileceği, bu duyguya gereken bakım yapılmazsa sapmalar ve sapıtmalar görüleceği, dinle ilgisi olmayan sağlıksız tutum ve davranışlar geliştirilebileceği belirtilmiştir.²⁵

Oldukça hassas bir denge kurulması ve bilinçli davranılması gereken bu süreçte, çocukluk döneminin özelliklerinin ve ihtiyaçlarının iyi bilinmesi, çocuğa din eğitiminin doğru verilmesinde anahtar bir role sahiptir. Çocukluk döneminin özellikleri şu şekilde özetlenmiştir: 1. Çocuk inanmaya hazır ve kabiliyetli durumdadır. Bu dönem ona söylenenlere içtenlikle inanır. 2. Benmerkezci dönemindedir, çocuk yaratanın onu ve sevdiklerini var ettiğini bilir, bu bilinçle olmasını arzuladığı şeyleri O'ndan ister. 3. Çocuk antropomorfik düşünce biçimini taşır. Daha açık bir deyişle, somut bir "Allah" tasavvuruna sahiptir. 4. Çocukluk dönemi; tecrübe, teşebbüs ve kendiliğinden ortaya çıkan bir dini tecrübeye dayalıdır. Bu dönemde çocuğun sosyal çevresi geliştikçe, deneyim ve görgüsü de gelişir ve bu yolla birçok farklı bilgi edinir.²⁶

Çocukluk dönemi özelliklerinin iyi bilinmesi ve doğru analiz edilmesi, dini eğitim açısından iyi bir kılavuz teşkil eder; bununla birlikte çocuklara din olgusunun nasıl anlatılacağına karar verilmesi de çocuğun din eğitiminin sağlıklı işlemesi açısından gerekli bir husustur. Detaylı ve soyut anlatımların çocuğun kafasını karıştırabileceği, bilmesi gerekli olmayan bilgilerin verilmesinin onu korkutabileceği düşünüldüğünde, bu dönemdeki bilgilendirme düzeyinin doğru belirlenmesinin önemi ve gereği de ortaya çıkmaktadır. Uzmanlar bu konuda cinsiyet, kişilik ve yaş gibi faktörlerin de etkili olduğunu belirtmekte, fakat son noktada çocuklara öğretilebilecek en temel ve

²⁴ Mustafa Köylü, "Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/2 (2004), 137-138.

²⁵ Mustafa Tavukçuoğlu, "Okul Öncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/14 (2002), 55.

²⁶ Köylü, "Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi", 138-140.

en esaslı şeyin Allah kavramı olduğu ve burada dikkat edilmesi gereken şeyin, yaşlar dikkate alınarak Allah kavramının çocuklara aktarılması olduğunu ifade etmektedir.²⁷

Çocukluk dönemi iki evrede incelenmektedir. 2-6 yaş arası ilk çocukluk, 7-9 arası son çocukluk evresidir. İlk dönemin başat özelliği, taklit ve soru sorma olarak işaretlenmektedir. Oyunun bu yaş grubu çocuğun yaşamı için merkezde olduğu, bu nedenle çocuğun din olgusu ile oyun üzerinden tanıştırılmasının yararlı olabileceği belirtilmektedir. İkinci dönem son çocukluk ise, dini inancın uyandığı ve geliştiği dönem olarak kabul edilir. Bu dönemde çocuğun somut düşünceden soyut düşünceye geçtiği ve bununla birlikte bilinçli ve gerçekçi bir din anlayışına hazır hale geldiği ifade edilmektedir.²⁸ Bu iki dönemin özelliklerini göz önüne alarak, ilk dönemde “Allah” kavramı ağırlıklı olmak üzere, ikinci evreden itibaren de dinin gerek ve sorumlulukları hakkında bilgi vermeye başlamanın, çocukların sağlıklı bir din anlayışı geliştirmelerine hizmet edeceği düşünülmektedir.

Çocukların ağırlıklı olarak öğrenme biçiminin ilk evre için taklit ve benzemeye çalışmak şeklinde olduğu daha önce de belirtilmişti. Bu noktada şunun altı çizilmelidir ki, çocuk kendisine en yakın, ihtiyaçlarını karşılayan, kendisini seven ve onu takdir eden kimseleri taklit edip ona benzemeye çalışacaktır.²⁹ Dinî duygu ve düşünceleri benimseyen ve dinî uygulamaları yerine getiren bir yetişkini örnek alan çocuk ve gençte, o model gibi düşünme ve davranma için güdülenme meydana geldiğinden, bu boşluğu doldurmak için güdülenmeden sonra yetişkinlerin, sözlü eğitim ile bu duygu, düşünce ve davranışları şekillendirerek çocuk ve gencin, örnek alma yoluyla kendisini eğitmesine formal eğitim yoluyla destek vermeleri de gerekmektedir.³⁰ Çocuğun

²⁷ Köylü, “Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi”, 145-150.

²⁸ Betül Aydın, “Gelişimin Doğası”, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi* ed. Binnur Yeşilyaprak, 3. Basım (Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2002), 40.

²⁹ Tavukçuoğlu, “Okul Öncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi”, 55.

³⁰ M. Akif Kılavuz, “Anne Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dinî Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri”, *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2005), 55.

çevresinde dini ve ahlaki yönden doğru kanaatler uyandıracak örnekler bulunması, erişkinlerin de çevrelerinde bulunan çocuklara örnek teşkil edecekleri bilinçte olmaları şarttır. Aksi halde çocuklar bu boşlukları dolduracak kişi ve alanlara yönelecekler, tecrübesizlikleri nedeniyle de bu kanı önderlerinin onlara ettiklerini denetleyemeyeceklerdir.

Çocukların ağırlıklı olarak ikinci evrelerinde, kullandığı öğrenme biçimi olan soru sorma ve bu soruları önemseyip, dikkatlice cevap verme gerekliliği öne çıkmaktadır. Aksi halde yukarıda sözü edildiği gibi, arayış halinde bulunan çocuk o cevapları bulabilmek için başka kaynaklara yönelecektir ancak şu da gerçektir ki, bulduğu bu cevapların ne şekilde olacağı önceden tahmin edilemeyecektir.³¹ Peki çocuklara nasıl yanıt verilmelidir? Bunun cevabı şu şekilde ifade edilmektedir: “Çocukluk döneminde, çocuktan gelen dini sorulara gereken cevaplar, onun anlayabileceği şekliyle yeterince verilmelidir. Çocuk sordu diye bilgi yüklemeye kalkılmamalıdır. Soruyla ilgili olarak çocuğa verilecek bilginin dozunu ve seviyesini ayarlamak, ebeveynin dikkat etmesi gereken noktalardandır. Bu hem kişilik gelişimi, hem de ferdin daha sonraki hayatı açısından önemli bir özelliktir. Din eğitimi genel eğitimden ayrı düşünülmemelidir. Çocuğun genel eğitimi çerçevesinde, günlük hayatın akışı içinde din eğitimi de yerini mutlaka almalıdır. Bu konuda sözlü eğitimden ziyade, güzel örneklerin sergilenmesi, iyinin, güzelin, doğrunun bir yaşantı biçimi olarak gösterilmesi önemlidir”.³² Pedagojide ailenin söylediklerinin yanı sıra yaptıkları ile de örnek olması gerekliliğini ortaya koyan şu tespiti de bu noktada hatırlamakta fayda vardır: “Özellikle ilk çocukluk evresinde, çocuklar en fazla anne ve babaları ile birlikte. Bu nedenle de, çocuklar örnek olarak seçtiği ebeveyninin ahlâkî ve dinî duygu, düşünce, tutum ve davranışlarından etkilenir. İlk ahlâkî ve dinî fikirleri ile doğru ve yanlış hakkındaki kararları oluşur. Dinî tutumlara ve dinî ideallere alışmış olur. Yetişkinlerin dinî davranışlarını kendine model seçerken çocuk, bu davranışları tekrarladıkça daha çok öğrenir ve alışkanlık kazanır. Böylece taklit, onun nasıl inanacağını,

³¹ Çelik, “Çocuk, Oyun ve Din Eğitimi”, 189.

³² Tavukçuoğlu, “Okul Öncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi”, 56.

duygulanacağını ve davranacağını öğretir. Dinî hayatın gerekleri hakkındaki bilgilerin büyük bir kısmı bu yolla öğrenilmiş olur”.³³

Din eğitiminin gerçekleşme süreci ve sonucunda çocukta bir din dili ortaya çıkar, çünkü dini kavramları anlama, yorumlama ve tasavvur etme ancak din dili ile gerçekleştirilebilir. Din dili, müminlerin anlayışlarını yöneten ve hayatlarına yön veren temel bakış açısı ve tutumları dile getiren bir dildir. Din eğitiminin çocuklukta Allah kavramı üzerinde odaklandığı ifade edilmişti. Çocukta oluşan din dilinin ifadeleri de bu nedenle dolaylı veya dolaysız olarak Allah ile ilgilidir. İbadet anında yapılan dualar, tövbeler, temenniler, yakarışlar, hamd, şükür ve öğüt niteliğinde dile getirilmiş ifadeler, kıssalar, kâinat ile ilgili açıklamalar, peygamber sözleri, dini tecrübeler, dini davranışlar ve ahlak kuralları din dili çerçevesinde kullanılan bazı ifadelerdir. Bu ifadelerin bir kısmında dolaylı veya dolaysız olarak Allah hakkında konuşulur. İnsan, Allah hakkında küçüklikten itibaren bir dil geliştirmekte ve kullanmaktadır.³⁴

Din dili, çocuğun diğer dil gelişiminde olduğu üzere aile ve sosyal çevresini taklit ile geliştirdiği bir süreçtir. Dil, kavramların anlamlandırılması ve sembolleştirilmesi üzerinden işleyen bir süreç olduğu için değer yüklüdür. O toplum ya da daha dar haliyle o aile içerisinde bir kavram nasıl temsil ediliyorsa, çocukta kavram o şekilde çerçevelenecektir. Çocuğun sorgulama ve analiz etme becerisinin henüz gelişmediği düşünüldüğünde, onun din ile ilgili anlayışı ortamın dili yoluyla aktarılandan ibaret olacaktır.

Din ve inanca dair birçok nokta çocukların kendi zihinsel süreçleri ile öğrenemeyecekleri, algılayamayacakları bir içeriğe sahip olduğundan, çocuklar inanca dair çerçevelerini daha çok büyüklerin söyledikleri ve yaptıkları üzerinden oluştururlar. Çocuklar din dilini öğrenirken etiketlerle öğrenir; yani, kelimelerin anlamlarını öğrenmeden uzun süre önce kelimelerin duygusal gücünü öğrenirler. Kelimeyi kavrayamazlar fakat ona atfedilen duyguyu

³³ Kılavuz, “Anne Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dinî Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri”, 55-56.

³⁴ Mualla Selçuk, “Gençlik Çağı ve İnanç Olgusu: İnanç ve Davranış Bütünlüğü Açısından Bir Deneme”, *Gençlik Dönemi ve Eğitimi* (İstanbul: İSAV Yayınları, 2000), 347.

içselleştirirler. O nedenle ailede bir konuya yönelik ortaya konan tepki çocukta yerleşik hal alır. Dini olarak çocukta yanlış etiketler oluşmasını engellemenin yolu, aile fertlerinin hoşgörülü ve doğru bir din dili kurmalarıdır.³⁵ Bundan yola çıkarak, çocuklukta öğrenilen düşünce kalıpları ilerleyen yaş dönemlerinde çoğunlukla kalıcı olacağı için, bu dönemde edinilecek sevgi odaklı, ayrımcı olmayan, özellikle de nefret içermeyen bir din dili oluşturmanın, kavram ve kelimelerdeki dışlayıcı dilden vazgeçmenin, dinin toplumsal hayata katkısını artıracaklarını söylemek mümkündür. Din dilinin tekrar ile güçlenen bir özelliğe sahip olduğu ve tekrarlanan ritüeller ile çocuklarda bilinçli bir taklit etmeye yol açtığı böylelikle çocukların din dilinin kuvvetlendiği de³⁶ düşünüldüğünde, din dilinin insancıl bir yapıya sahip olmasının gerekliliği ortaya çıktığı gibi, din dilini ve ona ilişkin mesajları oluşturan kaynakların ehil ve güvenilir olmasının gerekliliği de netleşmektedir. Aile içinde ebeveynlerin çocuğa dini duyguyu, kutsalı hissettirmesinin gerekliliği bu noktada bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Dua ve ibadet eden aile figürünün çocuğa dini duyguyu Allah'a yönelişi göstereceği ve öğreteceği, böylelikle edineceği tecrübenin başka hiçbir yolla elde edilemeyeceği işaretlenmektedir.³⁷

Dolayısıyla din dilinin çocuğa anne ve baba yoluyla aktarıldığı, anne-babanın buradaki aktif ve olumlu yaklaşımının çocukların ilgisini hareketlendireceği, bu yöndeki bir ailede verilen din eğitiminin çocuğun zihnindeki dini çerçevenin gelişimini de destekleyeceği, ailenin ihmalkâr olduğu durumlarda ise, dini gelişimin baltalanıp, olumsuz bir eğitim gerçekleştirileceği söylenebilir. Çocukluk döneminde onlar için maneviyatın dil üzerine kurulu olduğu, aile iletişimi ile bir din dili oluşturdukları, bilinçsiz bir biçimde kullandıkları kelimeleri zamanla “soru cevap” ile öğrenerek, bilinçli bir biçimde kullandıkları dini kavramlara dönüştürdükleri ifade edilmiş ve çocukların kuru ezberleme yerine duygularına hitap eden açık ve etkili bir

³⁵ Ali Baz Bilici, “0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi” (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 183.

³⁶ Bilici, “0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi”, 183.

³⁷ Beyza Bilgin, “Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Din Duygusu”, *Din Öğretimi Dergisi* 7 (1986), 17-18.

eğitim modeli önerilmiş ve çocuklar için en çok faydalanabilecek etkinlikler, çocuk şiirleri, ilahiler ve kısa dualar olarak belirlenmiştir.³⁸

Buraya kadar aktarılan bilgilerle ağırlıklı olarak görülmektedir ki, sağlıklı bir din dilinin oluşumu ve buna bağlı olarak çocuklara verilen din eğitiminin başarısında ağırlıklı rol, iyi bir rol model teşkil edecek aileye düşmektedir. Bu tespit, şu noktayı tartışmayı zorunlu hale getirmektedir: Özellikle erken çocukluk evresinde çocuğun çevresindeki algı yöneticisi sadece ailesi ile sınırlı mıdır? Çocuklar günümüzde, başka uyaranlar ile de anne-babaları kadar sık iletişim içindedirler. Kitle iletişim araçları, çocukların oyalanması ve eğlenmesi aracının ötesinde, ailelerin yoğun mesailer arasında çocuklar için bir eğitim aracına da dönüşen, daha açık bir deyişle, çocukların dünyaya ilişkin bilgi tasarımı haritalandırılmasında orada gördüklerini rol model aldığı bir aygıt olarak evlerde işlev görmektedir. Bu durum, çoğu zaman ne yayıncı, ne de ebeveynin denetiminden geçen televizyon içeriklerinin, din gibi özel ve hassas bir alanda ne tür bir içerik ürettiğini bilmeyi zorunlu kılar. Çünkü yukarıda da bahsedildiği üzere, çocuklarda din eğitimi tesadüfen ve kontrolsüz işletilmesi mümkün olmayan bir konudur. Bu din eğitiminin, çocukların özellikleri, kültürel birikimleri dikkate alınarak planlanması gerekmektedir. Televizyonun bu hassasiyeti nasıl yönettiği çalışmanın ise, bu aşamadan itibaren üzerinde durulacak olan konudur.

1. Televizyonun Eğitim İşlevi

Günümüzde çocuklar televizyonun yanı sıra bilgisayar, tablet ve akıllı telefonlar gibi teknolojik araçlar aracılığıyla çeşitli bilgiler edinmektedir. Daha önce de sözü edildiği gibi, tüm bu araçlar içerisinde televizyon, her izleyicinin ulaşabilmesi ve her izleyicinin tüketebilmesi açısından hala en avantajlı araçtır. Televizyon; çocuğun bilgi edinme sürecinde yaş, cinsiyet, eğitim, içinde büyüdüğü sosyo-kültürel yapı, fiziksel ve zihinsel yeterlilikleri veya yetersizliklerinin hemen hepsi bakımından eşitsizliklerini ortadan kaldıracı potansiyele sahip bir iletişim aracıdır. Postman'ın da çarpıcı bir

³⁸ Mehmet Emin Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?*, 21. Basım (İstanbul: Timaş Yayınları, 2006), 59-60.

biçimde vurguladığı gibi, en küçük çocuklar bile televizyon izlemekten men edilmezken, en kötü yoksulluk bile televizyondan vazgeçmeyi gerektirmez; en iyi eğitim sistemi bile televizyonun belirleyiciliğinden kurtulamaz; en önemlisi de kamuoyunu ilgilendiren hemen her konu (politika, haber, eğitim, din, bilim, spor) televizyonun yönelimleriyle şekillenir.³⁹ Etki bakımından aileyle rekabet eden ve ailenin görece denetleyebildiği diğer sosyalleştirme araçlarına oranla denetlenmesi daha zor olan televizyon⁴⁰ çocuğun neler düşüneceğine, nasıl davranacağına yön verebilmektedir.

Televizyon, çocuklar ve gençlerin hayatlarında özellikle de model alma yoluyla öğrenme davranışı bakımından önemli bir araç haline gelmektedir. Çocukların kültürel norm ve değerleri öğrenerek sosyal bir varlık haline geldiği sosyalizasyon sürecinde etkili olan televizyon ile çocuklar, öğrendikleri birçok şeyi davranış haline getirmektedirler. Özellikle de ilk çocukluk dönemi, çocukların yaşamlarını özdeşleştirebilecekleri rol modellerin arayışında olduğu bir dönemdir ki, yine bu dönemde çocuklar dünyayı somut olarak algılar, kurmaca ile gerçek arasındaki farkı bilmezler. Bu dönemde televizyon kanalıyla aktarılan uyarılara karşı korunmasız, savunmasız durumdadırlar.⁴¹ Çocuklar gerçek ya da kurgu olduğunun farkına varmaksızın televizyonda sunulanları örnek davranış kalıpları olarak kabul edip, ona göre hareket etmekte, kendilerine model olarak seçtikleri kahramanların özelliklerini günlük yaşamlarına yansıtmaktadırlar.

Televizyon henüz iletişim becerileri yeni yeni gelişen bu çocukların algılarına sürekli hareket halindeki hem ses, hem de görüntüler ile hitap eder. Bu sürekli hareketlilik çocuğun televizyon üzerindeki dikkatini yoğun ve devamlı kılar. Bu sırada Selçuk'un da belirttiği gibi, olumlu ve olumsuz olmak üzere birçok davranış örnekleriyle karşılaşan çocuklar için bu bağlamda örneğin yardımseverlik, işbirliği ve saldırganlık gibi davranışlar önemli kavramlar

³⁹ Neil Postman, *Televizyon: Öldüren Eğlence*, çev. Osman Akınhay (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994), 90.

⁴⁰ Erol Mutlu, *Televizyon ve Toplum* (Ankara: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, 1999), 120.

⁴¹ Mutlu, *Televizyon ve Toplum*, 120.

haline gelmektedir ki; çocuğun bunlardan hangisini benimseyeceği ise büyük ölçüde yaşadığı ve karşılaştığı modellere bağlıdır.⁴²

Çocukluk insanın toplum değerlerini edinmesi, bilgilenmesi, doğru davranış kalıplarını öğrenmesi, kişiliğinin yapıtaşlarını ideal ölçütlere göre kurması sürecini en yoğun olarak yaşadığı dönemdir. Çocuğun bir davranışı öğrenmesi ise, rol modeller aracılığıyla o davranışın nasıl gerçekleştiğini tekrar tekrar görmesi yoluyla gerçekleşir. Öte yandan çocuk her gördüğü davranışı taklit etmez. Kendisiyle arasında bir çeşit fiziksel, zihinsel ya da duygusal bağ kurduğu rol model veya modelleri taklit eder. Bu noktada örneğin çocuğun sevdiği bir çizgi film kahramanıyla özdeşim kuracağı ve onun gibi olmak isteyeceği unutulmamalıdır. Bu açıdan kitle iletişim araçları sosyal açıdan çocuğa yeni ve geniş bir ufuk açabileceği gibi, henüz insan davranışlarını kendi bilinci ve çabası ile anlamlandıramadığı ve bunlar hakkında doğru değerlendirmeler yapamadığı bu dönemde, çocuğun yanlış izlenimler edinmesine ve gelişiminin olumsuz etkilenmesine neden olabilir.⁴³ Bu dönemde televizyonla kurulan ilişki, kişiliğin gelişmesinde çeşitli sorunlara yol açabilmektedir. Bu sorunlardan ilki, çocuğun kişisel ve ruhsal gelişimi ve toplumsal değerleri öğrenmesi sürecinde etkiye çok açık bir dönemde, televizyondan aktarılan şiddet, saldırganlık gibi davranışları edinme riskidir, çünkü henüz iyiyi, kötüyü ayırt etme konusunda gerekli mekanizmaları geliştirmemişlerdir.

Televizyonun çocuklara etkilerinden bahsedilirken çoğunlukla olumsuz olanlar üzerinde durulurken, öte yandan olumlu etkilerinin de olabildiğini belirtmek gerekir. Bu noktada araştırmalar, özellikle de ilk çocukluk döneminde olumlu televizyon programları aracılığıyla çocukların zihinsel gelişimlerine katkı sağlanabildiğini göstermiştir. Örneğin, okul öncesi döneme yönelik

⁴² Ziya Selçuk, *Eğitim Psikolojisi*, 18. Basım (Ankara: Nobel Yayınları, 2010), 58.

⁴³ Kayıhan Aydoğmuş, “Çocuklarda uyum ve davranış bozuklukları”, 5. Basım, *Ana Baba Okulu* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993).

hazırlanan programları izleyen çocukların daha fazla sıfat, eylem, isim bilgisine ve sözcük dağarcığına sahip oldukları gözlenmiştir.⁴⁴

Bugüne kadar sayısız etki araştırması televizyonun çocuklar üzerinde tüketici kimliğinin oluşması, cinsel kimliğinin oluşması, şiddet eğilimleri, okumaya ve düşünmeye yönelik etkileri, sosyalleşme, kültürleşme veya içinde bulunduğu kültüre yabancılaşma, dil becerileri gibi birçok alandaki etkilerinden söz etmiş olmakla beraber, bunlara çocuğun kişisel kimliğinin bir parçası olarak dini algılarına olan etkilerinin de eklenmesi gerekir.

2. Televizyonun Din Eğitimi ve Din Diline Katkısı

Daha önce de belirtildiği gibi, çocuğun kişilik gelişimi ve sosyalleşmesi çeşitli evrelerden geçerken, sosyalleşmenin ilk evresi ailedir ve çocuk bu evrede ailesinden ahlaki değerleri, toplumsal normları, duyguları, beklentileri öğrenir. Din eğitiminin önemli bir kısmı da bu dönemde aile tarafından verilir. Dini törenler, dualar, dinsel uygulamalar aile içinde öğrenilir. Çocuk açısından ikinci sosyalleşme evresi okulda ve arkadaş çevresinde gerçekleşmektedir. Bununla birlikte, televizyon bu sosyalleşmede erken çocukluk evresinden itibaren aile, din, eğitim gibi kurumların yanında yeni bir etken olarak ortaya çıkmakta ve etkisi bakımından zaman zaman diğer kurumların önüne dahi geçmektedir.

Mustafa Arslan⁴⁵ kitle iletişim araçları, medya ve din ilişkisini tartışırken, kitle iletişim araçlarını kelimenin tam anlamıyla “tutum değişikliği araçları” olarak tanımlar. Yukarıda da sözü edildiği gibi, birey ve topluma dönük tutum belirleme, sosyalizasyon, kültür aktarma gibi işlevleri kitle iletişim araçlarını din açısından da önemli kılmaktadır, “çünkü dinlerin de bir mesajı vardır ve topluma bunun aktarılması gerekir”. Bu anlamda dini kurum ya da toplulukların dini mesajları kitlelere ulaştırmak için kitle iletişim araçları ve özellikle de bunlardan en yaygın olan televizyonu kullanmak istemeleri doğaldır. Yine Arslan’ın ifadesiyle, kitle iletişim araçları ve özellikle de televizyon günümüzde

⁴⁴ Güven Büyükbaykal, “Televizyonun Çocuklar Üzerindeki Etkileri”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 28 (2007), 38.

⁴⁵ Arslan, *Kitle İletişim Araçları, Medya ve Din İlişkisi Üzerine*, 9.

aile, cami, vaaz gibi geleneksel dini sosyalleşme araçlarına ek olarak “modern dini sosyalizasyon” araçları olarak ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte televizyon ve diğerleri öncelikle dini bilgilerin aktarımı yoluyla bireylerin özellikle de çocukların sosyalleşmesi sürecine katkıda bulunmaktadır. Sonrasında ise, daha önce de sözü edildiği gibi, “rol model” olarak sunulan karakterler yoluyla dini algı ve tutum değiştirme ya da pekiştirme işlevi görürler. Bu süreçte filmler, müzik, tartışma ve haber programları gibi görsel ve işitsel yayınlar aracılığıyla karakterler, bireylerin taklit etmeye çalıştığı, sonuçta da dini tutum ve davranışlarını ona göre düzenlediği rol modeller olarak işlev görebilmektedirler.⁴⁶

Bu bağlamda televizyonda yayınlanan dini içerikli programlar, yaygın din eğitimi çerçevesinde değerlendirilmekte; bu çeşit bir din eğitimi ile herhangi bir okul veya kurum tarafından sağlanan sürekli, kontrollü ve planlanmış eğitimden farklı olarak, kitle iletişim araçları aracılığıyla dini bilgi, davranış veya tutum edinilmesi kastedilmektedir.⁴⁷ Bu süreçte gerçekleşen dini iletişimin amacı, inanç, duygu, düşünce, bilgi, tecrübe, tutum ve davranış boyutlarıyla sağlıklı bir dini yaşantının teşekkülü ve ilahi mesajların aktarımı yoluyla tanrı ile insan, insanlar arası ve insanla çevre arasındaki ilişkilerin, dinin öngördüğü şekilde tanzim edilmesidir.⁴⁸ Fakat bu konuda ciddi endişeler bulunmaktadır. Örneğin bir çalışmada, özellikle Batı’dan ithal edilen çizgi filmlerde sık sık Türk kültürüne aykırı örf, adet, gelenekler ile başka dinlere ait dua ve ibadet şekillerinin sergilenmesi eleştirilmektedir.⁴⁹

Televizyondaki bu iletişim ve bilgilendirme süreci; çocuklar açısından olumlu bir dini ve inançsal çerçeveye ile doğru bir yol haritası çizebileceği gibi, dini bilgilenme süreçlerini olumsuz yönde etkileyip, çocukların dini kavram ve konulara ilişkin “yanlış” ya da “yanlı” tutum ve davranışlar oluşturmalarına da neden olabilir. Çocukların zihinsel ve duygusal dünyalarının yeni şekillendiği, dolayısıyla da din ve dini değerler ile henüz karşılaştıkları bir dönemde

⁴⁶ Mustafa Arslan, “Kitle İletişim Araçları, Medya ve Din İlişkisi Üzerine”, 9.

⁴⁷ Furat, *Yaygın Din Eğitiminde Kitle İletişim Araçlarının Yeri: Televizyon Örneği*, 56.

⁴⁸ Certel, *Din-İletişim İlişkisi ve Dini İletişim Engelleri*, 145.

⁴⁹ Bilal Yorulmaz, *Sinema ve Din Eğitimi* (İstanbul: DEM Yayınları, 2015), 256.

televizyon, özellikle de çizgi filmler tarafından gerçekleştirilen bu zihinsel tasarımlamalar ve yol göstericilikler çok daha önemli hale gelmekte ve üzerinde durulmayı hak etmektedir.

3. Çizgi Filmlerin İncelemesi

3.a. Cartoon Network Kanalı İçeriklerinin Analizi

Bu çizgi film kanalında yoğun bir içerik yayını söz konusu olup, şu örnekler değerlendirmeye alınmıştır: Ben Ten, Yeni Sevimli Canavarlar, Whisper, Kral Şakir, Craig'ın Krallığı, Kahraman Kanatlar, Işıltı ile Pırıltı, Harika Kanatlar, Winx Club ve Gumball.

Yapılan inceleme sonucunda, bunlardan yalnızca iki çizgi filmde din ile ilgili sembollere rastlanmıştır. Harika Kanatlar adlı çizgi filmin Fas'ta geçen bir bölümünde İslami imgelere rastlanmış; diğer çizgi filmlerde dine ilişkin bir anlatım, din diline ait bir öğe, dine ait herhangi bir simge ya da sembol, dini herhangi bir söylem ya da gönderme tespit edilmemiştir. Sözü edilen çizgi filmde ise, İslami temsil, semboller yoluyla gerçekleşmektedir. Burada hâkim olan anlatı ise, oryantalist bakışın etkisindedir. Şöyle ki; filmin asıl kahramanı olan kargo uçağı Fas'ta çölde kaybolur ve taşıdığı paketi de düşürerek kaybeder. Bu sırada çölde deve sırtında yolculuk eden bir kargocu kargoyu bulur. Teknolojiye çok hâkim Batı anlayışının karşısına çöl ve deve imgeleriyle sunulan bir Müslüman ülke imajı yerleştirilir. Çocukların yaşları gereği taklit ve özenme özelliklerinin ön plana çıktığı bu dönemde, orantısız bir şekilde “modern”- “modern olmayan” ikileminin yaratılması önemli bir bulgudur. Oysa ki din dili, dinin şimdiki, gerçek yaşamla buluşmasının bir aracı ve yoludur. Dinin, çocuğun şimdiki yaşamının alanı dışına ya da modern olmayan, başka bir deyişle ilkel, eski kabul edilen zamanlara inşa edilmesi, çocuğun din ile irtibatının kesilmesi anlamına gelecektir.

Kanalın diğer bir yapımı olan Işıltı ve Pırıltı adlı çizgi filmde, aslında dini anlamda oldukça önemli bir figür olan cinler, antropomorfik bir bakış açısıyla verilmektedirler. İslam anlayışına göre; “iyi” ve “kötü” olarak hem epistemolojik, hem de ontolojik olarak varlığı kabul edilen cinler, bu çizgi filmde

yer bulmuşlar, ancak kadın bedeninde temsil olunarak insani özelliklere büründürülerek, İslami anlayışta var olan hallerinden uzaklaştırılıp, kavramın içi boşaltılmıştır. Çocuk için “cin” kavramı algısı yanlış yerleştirilmekte, oluşturacağı din bilgisi yanlış bir şekilde biçimlenmektedir. Çizgi filmde cinlerin güçlerini mücevherden almaları, saraylarda yaşamaları, sihir yaparak dilediklerini elde etmeleri de, benzer bir biçimde materyalist yapı eleştirisine sahip, kazancın emek verilerek elde edilmesi gerekliliği fikrini taşıyan İslam inancının karşısında durmakta, cin ile inanç dışı bir yaşamı birleştirerek kafa karışıklığına neden olmaktadır. Bununla birlikte, bu çizgi film yine uçan halı gibi Doğu masallarını çağrıştıran unsurlar ile yukarıda da sözü edilen akıl dışı unsurları Doğu’ya, çoğunlukla da Müslüman ülkelere atfederek, olumsuz olarak nitelenebilecek bir çerçeve kurma refleksini harekete geçirmektedir.

Kanalın tek Türk yapımı çizgi film örneği olan Kral Şakir ise; karakterlere geleneksel Türk isimlerinin verilmesi, yerel mekânların kullanılması gibi geleneksel ve kültürel öğelere rastlanmakla beraber, bebeğe nazar boncuğu takılması örneğinin haricinde, dini bir unsuru çağrıştıracak herhangi bir unsur barındırmamaktadır ki, nazar boncuğu da zaten bir batıl inanç örneği olarak gerçek anlamda bir dini değer taşımayıp, kültürel bir öğedir. Bununla birlikte “nazara uğramak”, “nazar değmesi” dini bir olgu olmakla birlikte,⁵⁰ bu örnekte,

⁵⁰ Nazarın mahiyeti ve nasıl olduğu kesin olarak bilinmemekle beraber, bazı kimselerin bakışlarıyla olumsuz etkiler meydana getirebildikleri dinen de kabul edilmektedir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de, “İnkâr edenler Kur’an’ı dinlediklerinde, neredeyse seni gözleriyle yıkıp devireceklerdi.” (Kalem, 68/51-52) buyurulmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.), “Göz değmesi (nazar) haktır.” (Buhârî, Tıb, 36) buyurmuş; yüzünde sarılık gördüğü biri için; “Bunun için dua edin, çünkü kendisinde nazar var.” (Buhârî, Tıb, 35) demiştir. Resûlullah’ın (s.a.s.) nazar değmesine karşı Muavvizeteyn (Felâk ve Nâs) sûrelerini okuduğu; ashabına da bunları okumalarını tavsiye ettiği rivayet edilmektedir (Tirmizî, Tıb, 16; İbn Mâce, Tıb,32). Bunların yanında büyüye ve nazara karşı birden çok dua okunabilir. Hz. Peygamber (s.a.s.) ayrıca, torunları Hasan ve Hüseyin’i nazar ve benzeri olumsuzluklardan korumak için onlara şu duayı okurdu: “Her türlü şeytan ve zehirli hayvanlardan ve bütün kem gözlerden Allah’ın eksiksiz kelimelerine sığınırım.” (Buhârî, Ehâdisu’l-enbiyâ, 10; İbn Mâce, Tıb, 36). Yine Resûl-i Ekrem (s.a.s.), “Kim hoşuna giden bir şey görür de; ‘Mâşâallah lâ kuvvete illâ billâh’

bu olgunun din ile gerçek anlamda ilişkisinin koparıldığı, kavramın içinin boşaltıldığı ve geleneksel ya da kültürel bir alana hapsedildiği söylenebilir. Çizgi filmde, İstanbul şehir silüetinin çoğu yerde arka plan olarak kullanılmasına karşın, herhangi bir ibadethane görüntüsü yer almamaktadır. Hatta karakterlerin konuşmasında geleneksel Türk toplum yapısında dil alışkanlığı olarak kullanılagelen -inşallah, maşallah, Aman Allah'ım, Allahaismarladık- gibi kelimelere dahi rastlanmamıştır.

Kanalda yayınlanan çizgi filmlere ilişkin olarak genel bir değerlendirme yapılacak olursa, dini eğitime katkı verecek bir anlatı yapısının olmaması ya da bir din dilinin var olmamasının yanı sıra, kanalın en azından genel ahlaki ve etik değerlere yönelik eğitici bir anlayışı öne çıkardığını söylemek dahi güçtür. Bu içeriklerde yaşama hakkı, özgürlük, adalet gibi temel insani haklar; yardımlaşma, kardeş, insan ve /veya hayvan sevgisi, paylaşma, takdir etme gibi insani değerler ve kendine güven, çalışkanlık, doğru sözlülük, duygularını tanıma ve yönetme, kişisel özelliklerini fark etme, temizlik ve düzen gibi kişisel gelişime yönelik eğitici unsur, içerik veya mesajlar neredeyse yok denecek kadar azdır. Bunun yerine bireysellik, kişisel çıkarlar gibi çağın yüceltilen kapitalist ve materyalist değerlerinin içeriklerde kimi yerde üstü örtük bir anlatımla, kimi yerde ise pervasız bir biçimde hâkim olduğu söylenebilir. Örneğin, “Craig’ın Krallığı” adlı yapımda, Craig adlı orta sınıftan bir aileye mensup zenci çocuk, bir prensesin verdiği bir davette yemek masasında burjuvaziye temsil eden beyaz tenli sarı saçlı, üzerinde prensler gibi madalyonlar taşıyan Jason adlı bir çocuk tarafından masaya kollarını koyduğu için sofraya nezaket kurallarını bilmediği gerekçesiyle aşağılanıp, sınıfsal konumu nedeniyle alay konusu edilebilmektedir. Zaman zaman farklı sınıftan bireylerin “işbirliği” ve “dayanışma” içerisinde bulunabilecekleri örneklense de -Craig’ın Krallığı’nda, bahsi geçen iki çocuğun bir pastayı elde edebilmek için işbirliği yapmalarında olduğu gibi- bu yerleşik hale dönüşmemekte, “çıkarları” ortadan kalkınca

(Allah’ın dilediği olur. Ondan başka kuvvet ve kudret sahibi yoktur) derse, ona hiçbir şey zarar vermez.” (Beyhakî, Şu’abü’l-îmân, 6/213) buyurmuştur. <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/762/nazardan-nasil-korunulur--nazar-duasi-var-midir-> (Erişim 18 Kasım 2019.)

işbirliği son bulmakta ve yeniden herkes kendi sınıfsal konumuna dönmektedir. Çizgi filmlerde sürekli olarak, bir karşılık elde etme güdülenmesi dikkati çekmektedir. Örneğin, yine Craig'ın Krallığı çizgi filminde küçük kız iyi ders notları karşılığında büyükannesinden dondurma alabilmektedir. “Ben 10” adlı çizgi filmin bir bölümünde de, macera büyük bir alışveriş merkezinde geçmekte, çocuklar istedikleri oyuncakları elde edebilmek adına birbirleriyle kıyasıya mücadele ettiklerinde, üst aklı ve vicdanı temsil eden büyükbaba “mutluluk satın alınamaz” diyerek onları sakinleştirirken, bölümün sonunda kendisi “Kara Cuma”da elde ettiği metaların hazzıyla resmedilmekte, böylelikle kendi kendini tekzip ederek, kendi öğretisinin hakikatini boşa çıkararak söylediklerini değersizleştirmektedir. Burada bu bölüme ilişkin olarak şunu da eklemekte fayda vardır: Cuma, Müslüman için çok özel ve değerli bir gün olup; hem Kuran’da, hem de Peygamber’in sünnetinde yeri olan bir gündür. Cuma Suresi’nin⁵¹ son ayeti ezan okunduğunda ticareti ve gündelik işleri bırakıp Allah’ı anmaya koşmayı emrederken, bugünün bir alışveriş ve ticaret çılgınlığı günü olarak seçilmesi ve belirlenmesi oldukça ironiktir. Özellikle Müslüman çocukların çizgi filmler yoluyla, “Cuma” gününü “kara”laması ve aslından uzak bir şekilde “tüketim” imgesi ile iliştiirmesi din eğitimi ve din dilinin oluşturulması bakımından ciddi bir manipülasyondur.

3.b. Minika Çocuk Kanalı İçeriklerinin Analizi

Minika Çocuk Kanalı’nda farklı anlatı yapılarına sahip şu örnekler değerlendirmeye alınmıştır: Ricky Zoom: Motosikletler, Olly, Doodle Boo, Möläng, Neşeli Dünyam, My LittlePony, Gökkuşağı Ruby, Damla’nın Dolabı, Maceracı Yüzgeçler, Thomas ve Arkadaşları, Luna’nın Bilim Dünyası ve Robot Trenler.

Bu çizgi film kanalında yayınlanan içeriklerin hiç birinde dini bir anlatı yapısı ya da din olgusuna dair gönderme dahi tespit edilememiştir. Yalnızca Thomas ve Arkadaşları adlı yapımda, arka planda kilise görüntüsü olmamakla

⁵¹Kuran’ın 62. Suresidir. 11 ayetten oluşur. İsmi 9. Ayette geçen “Cuma” kelimesinden alır. Bk.; <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-1/cuma-suresi-62/ayet-9/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1> (Erişim 07 Kasım 2019.)

birlikte, saat kulesi odağında arkadan çan sesleri gelmektedir ki, ilk çocukluk evresindeki çocukların bu sestən yola çıkarak bunun bir ibadethaneye ait olduğu eşleştirmesini yapmaları oldukça güçtür. Bunun dışında, “Maceracı Yüzgeçler” adlı Türk yapımı çizgi filmde de İstanbul silüetinin gösterildiği karelerde cami figürü belli belirsiz yer almakta, bunun dışında çizgi filmde dini hiçbir unsur bulunmamaktadır. Çizgi filmlerin çoğunun kapitalist unsurları ön plana çıkardığı, öyle ki yerel bir yapım olan Maceracı Yüzgeçler’de Türk bayrakları, İstanbul, Türk isimli karakterler kullanıldığı halde, balina çocuğun elinde Coca Cola’yı andıran kırmızı büyük bir plastik bardaktan pipetle bir içecek içerken resmedildiği görülmektedir.

Kanalda yer alan diğer yapımları genel olarak değerlendirildiğinde, evrensel etik ölçütler üzerinde uzlaşmış görünmektedir. Doğru söyleme, hatalarını fark edip telafi etme, yardımlaşma, iyi biri olma, işbirliği ve dayanışma gibi kavramlar bu yapımlarda ana mesaj olarak yer almaktadır. Bunun dışında gündelik yaşama ait kavram, bilgi ve becerilerin de aktarılması da söz konusudur. Bütün bu yaratılan anlam dünyası ile çocuğa “olumlu” davranışlara sahip olması ve toplumda “iyi”, “sorumlu” bir birey olması hedef tutulmaktadır. Fakat çocuğa bu davranış kalıpları ekilirken, bu olumlu niteliklerin kaynağına din yerleştirilmemektedir.

3.c. TRT Çocuk Kanalı İçeriklerinin Analizi

Bu çizgi film kanalında, değerlendirmeye alınan örnekleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Arı Maya, Akıllı Tavşan Momo, Ege ile Gaga, Kare Takımı, Elif ve Arkadaşları, Doru, Bulmaca Kalesi, Pırıl, Maysa ile Bulut, Aslan, Emiray, Nasreddin Hoca Zaman Yolcusu, Canım Kardeşim, Niloya ve Pepee.

Kanalın yayın akışında yer alan çizgi filmlerin bazılarında dini anlatı, dini sembol ve figürlere rastlanmıştır. Bunlardan ilki, Maysa ile Bulut adlı çizgi filmidir. Bir oba yaşantısının anlatıldığı çizgi filmde, ana karakterin dedesi, takkeli ve sakallı bilge bir dede olarak sembolleştirilirken; ninesi, annesi ve obadaki diğer kadınlar geleneksel bir biçimde örtünmüş bir şekilde giyinmişlerdir. Burada ninenin zaman zaman “inşallah” kelimesini kullandığı görülmektedir. İzlenen bölümlerde, obaya ilişkin verilen çevre görüntülerinin

içerisinde ise, herhangi bir ibadethane figürüne ya da din insanına rastlanmamıştır. Çizgi filmin “bayramlaşmayı” konu edinen bölümünde, baba ile dede figürlerinin bayram namazına gittikleri görülmektedir. Erişkin erkeklerin bayram namazı hazırlıkları verilmekte, hatta çocukların bu yönde sorular ürettikleri ve bu yönde onlardan cevaplar aldıkları görülmektedir. Buna karşın, oldukça ilginç bir şekilde, bu bayramın namaz kılınması nedeniyle dini bir bayram olduğu belli olmasına karşın, çizgi filmde bayramın dini bir bayram olduğu vurgusu veya hangi dini bayram olduğu belli değildir. Hatta yer yer çocuklara “şeker” sunulması, Ramazan Bayramı’na gönderme şeklinde yorumlanabilirse de, bu fikri güçlendirecek kanıtlar sunulmamakta, böylece somut örnekler üzerinden öğrenebilen bu yaş grubu çocukların zihinlerinde boşluklar yaratılmaktadır. Çizgi filmin anlatı yapısının bu özelliğinden dolayı; çocuklara dini bilgileri verme, ya da din dilinin aktarılmasına hizmet vermeyi amaçlamaktan çok, geleneksel bir kültürel yapıyı aktarma çabasında olduğu düşünülmektedir. Bu noktada şu tespiti de eklemek faydalıdır ki, çizgi filmlerde din olgusu, modern zaman ve yaşam biçimlerinin doğal akışlarına yerleştirilmekten ziyade halen geleneksel ve yerelliklerini muhafaza eden bir anlamda modern zamana direnen yaşamlar içerisinde temsil edilmektedir.

“Nasreddin Hoca Zaman Yolcusu” adlı çizgi film ise, kendisi önce imam ardından da kadılık yapmış olan Nasreddin Hoca’nın günümüz hayatının içerisine eklenmesi ile oluşturulmuş bir yapıdır. Ana karakterin, imam kimliği olan nükteli kişiliği ile insanların sempatisini kazanmış biri olması önemlidir. Fakat bu çizgi film ilk ve son çocukluk evresindeki çocukların bunu düşünmelerini sağlayacak bir içerik ile oluşturulmamıştır. Hoca, daha çok çocuklar için hareketleri tuhaf bulunan, yer yer komik gelen, çağdaş yaşamları ile bağdaştıramadıkları şekilde karakterize edilmiştir. Nasreddin Hoca kıyafetleri haricinde -beyaz sakal, sarık, cübbe- her şeyiyle modern zamana adapte edilmiş durumdadır. Hatta zaman zaman bu kıyafetlerini de bir kenara bırakabilmektedir. Örneğin, çocuklarla birlikte ormana kamp yapmaya gittikleri bir bölümde Hoca, kampa giderken tüm bu kıyafetlerini çıkarıp, kamp yaşamına ait kıyafetler giyerek modern yaşama dahil edilmiştir. Dindar bir kişinin çağdaş yaşamın içerisinde aktif bir biçimde var olması, dinin çocukların yaşamlarının bir parçası kılınmasında olumlu bir gösterge olarak ele alınabilir. Fakat, bu

bölümde dikkat çekici olan nokta, Hoca'nın ormanda çocuklarla olan diyaloglarının çerçevesidir. Doğal hayat, doğa ile ilgili konularda örneğin doğa sevgisi ve doğal yaşamı koruma bilinci konusunda Hoca'nın belirttiği duygular, düşünceler ve çocuklara öğütlerinin motivasyonu, Allah'ın yarattıklarını O'nun yaratmasından dolayı sevmek gibi ifade edilebilecek bir dini anlayış ve anlatının ötesinde, tüm canlıların ortak yaşam alanı olarak doğanın kıymetli olduğu anlayışıdır. Çizgi filmin organik sebze üretiminin anlatıldığı bir başka bölümünde, Hoca'nın kapitalist pazar yapısı ve onun kurallarına sorgusuzca dâhil olduğu gözlenmiştir. Şöyle ki, hoca ve birkaç çocuk ürettikleri organik ürünleri pazarda satmaya karar verdiklerinde, içlerinden biri, "pazarda bu işi yapan birinin olduğunu ona rakip olmanın hoş olmayabileceğini ifade ettiğinde, Nasreddin Hoca: "Neden olmasın?" der. Hoca'nın serbest pazarda müşteri odaklı satış tekniklerine böylesine uyumlu ve açık olması bu anlamda oldukça dikkat çekicidir. Nasreddin Hoca'nın internet ve sosyal medya ile tanıştığı bir diğer bölümün başlangıcında Hoca bir süredir ortalarda yoktur. Çizgi filmin diğer kahramanları olan anne, baba ve çocuklar Hoca'nın kaybolduğunu düşünerek endişelenmektedir. Onlar telaş içindeyken Hoca çıkagelir. Herkes telaşla nerede olduğunu sorar. Birçok yere bakmışlar ama Hoca'yı bulamamışlardır. Nasreddin Hoca sakın bir tavırla camiye gittiğini, namazdan sonra da arkadaşlarıyla orada sohbet edip vakit geçirdiğini söyleyince diğerleri çok şaşırır. Erişkinlerin de çocukların da hoca'nın gidebileceği yerleri sıralarken ya da O'nu aramaya gittiklerinde camiye bir seçenek olarak görmedikleri gibi, orada bulunduğunu söylediklerinde Hoca'ya şaşırmış olmaları oldukça önemlidir. Çizgi filmin kullandığı din dilinin, inancın varlığının her an hissettirilmesi anlayışından uzak olduğu görülmektedir. Hemen her bölümde mahalle görüntüleri geçerken binaların arasında sıkışakalmış cami figürleri, bu görüşü adeta sembolize eder. Modern yaşamın içerisinde din, kendine ite kaka yer bulmaya çalışır gibidir. Burada da Nasreddin Hoca modern yaşamın içerisine din kimliği ile dâhil olamamıştır. Çocukların onunla ilgili olumlu bir çerçeve kurmaları iyi bir şey olarak kabul edilse bile, O'nu din ve din dili ile birleştirmekten ziyade, modern pozitivist yaşama dahil etmeye çalışmakta oldukları söylenebilir. Pozitivist bilgi birikiminin hakimiyeti bu metinlerde oldukça ön plana çıkar; neden ve sonuç ilişkileri bilimin açıklamaları üzerinden gerçekleşir; din bu konuda bir referans çerçevesi oluşturmamaktadır.

Emiray Macera Yolcusu adlı çizgi filmde ise Emiray isimli içe kapanık bir çocuğun Konya'ya gelişi ile birlikte kütüphanede bulduğu bir kitabın sihirli bir biçimde onu sürüklediği maceralar konu edilmektedir. Konya şehir görüntüsü ile başlayan çizgi filmde, Mevlana türbesi, cami ve Türk bayrağı figürleri ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Bunda çizgi filme Konya Büyükşehir Belediyesi'nin sponsorluk yapması ve şehrin tanıtımının amaçlanması etkilidir. Bununla birlikte, Emiray'ın günümüzü konu alan sahnelerinde dini bir öğe bulunmamakta; fakat kitap yoluyla geçmişe yolculuk ettiği sahnelerde dinsel bazı unsurlara rastlanmaktadır. Örneğin, yolculukta karşılaştığı çocuğun annesinin örtülü olması gibi... Bir başka örnekte Emiray Konya'yı gezmektedir. Selimiye Camii'ne gelir. Arkadaşı, küçük uçan robot bu cami hakkında Emiray'a bilgi verir. Robotun cami ile ilgili anlattıkları ise yalnızca caminin tarihi ile ilgilidir. Sonrasında Mevlana'dan bahsettikleri sohbetlerinde yine, camilerin ya da Mevlana'nın kutsiyeti, manevi anlam ve önemi, dini anlam ve değeri gibi din diline dair herhangi bir paylaşım bulunmamaktadır. Bunun dışında karakterlerin söyleminde dini anlatıya dair hiçbir şey bulunmamaktadır. Din burada yine geleneksel ve geçmişe dair bir anlatının içinde hapis kalmış görünmektedir.

Elif ve Arkadaşları adlı yapımda da, ana karakterin isminin "Elif" olması ve yayınlanan bölümlerden anaokuluna başlamasının anlatıldığı "Bando Takımı" adlı bölümde, mahalle görüntüsünde cami figürü olmasının dışında, çizgi filmin anlatısında dini bir kavram ya da sembol yer almamaktadır. Bu çizgi filmin izlenen her bölümünde sevgi, saygı, hoşgörü, anlayış, nezaket gibi kavramlar çerçevesinde öğretici, öğütleyici bir dil kullanılmakla birlikte, bu kavramların dayanak noktası olarak din yer almamakta, bunlar din dili ile verilmeyip, din ile özdeşleştirilmemekte, toplumsal yaşamın ve toplumsal düzenin birer gereği olarak, seküler yaşam içerisinde ve yine seküler bir dil çerçevesinde sunulmaktadır.

Rafadan Tayfa adlı yapıma bakıldığında ⁵², çizgi filmin jeneriğinde İstanbul'un arka plan olarak verildiği ve burada ibadethane görüntülerinin net

⁵² Rafadan Tayfa adlı yapıyı dini ve kültürel değerler eğitimi açısından inceleyen doktora tezinde Recep Demir, bu çizgi filmin toplam otuz bölümünü izlemiş; belirlemiş

bir biçimde seçilebilir olduğu görülmüştür. Dini anlamları olmayan isimlere sahip, dört erkek çocuğun maceralarının anlatıldığı içeriklerden gizli bir hazine arayışında oldukları bölümde, uzak ve erişemeyecekleri bir yeri anlatmak için “Allah’ın tepesi” ifadesini kullandıkları görülmüştür. Bunun dışında izlenen içerikte herhangi bir dini söylem ya da sembol kullanımına rastlanmamıştır. Ramazan Ayı’nda ise, içeriğin ayın kutsiyetine tamamen adapte olduğu, hatta karakterlerin “Ramazan Tayfa” diye grup adlarını bile geçici olarak değiştirdikleri görülmüştür. Ramazan ayı bölümlerinde iftardan, oruçtan, sahurdan ve gizli hayır yapmanın sevabından bahsedildiği görülmüştür.

Canım Kardeşim adlı aile yaşantısının gündelik hallerinin anlatıldığı çizgi filmde de yine dini bir anlatı yapısı bulunmamaktadır. Buna karşın ailenin sevinç, telaş ya da endişe gibi yoğun duygu hallerinde “Hay Allah”, “Şükürler olsun” ya da “İnşallah” gibi dini söylemler kullandığı gözlenmiştir. Fakat bu örnekler üzerinden çizgi filmin dini görüşleri destekleyici ya da bir din dilinin hakimiyetini sağlayıcı bir yapım olduğunu söylemek mümkün değildir. Örneğin, “Yeni Kardeş Geliyor” başlıklı bölümünde, aileye katılacak olan yeni bebeğe isim koyma konusu geçtiğinde, kızlar Metin, Mustafa, Can, Alkan, Doğan, Alper isimlerini önerdiklerinde, babaları bebeğe Mete ismini koymaya karar verdiğini açıklamış ve Mete’nin Büyük Türk Hun İmparatoru demek olduğunu söyleyerek, bebeğe koyulacak isimde, Türk kimliğini ön plana çıkartarak bu konuda tavrını ortaya koymuştur. Bilindiği gibi, İslam’da bebeğe konulacak ismin dine uygun

olduğu sorumluluk, sabır, merhamet, kardeşlik gibi dini değerler ve dini sembol ve kavramlar içerisinde bu çizgi filmde en çok dostluk/kardeşlik değerlerinin vurgulandığını belirtmiştir. Demir’in bulgularına göre, Rafadan Tayfa’da dini değerlerden çok kültürel değerler ön plana çıkmaktadır. Bk.; Recep Demir, *Türkiye’de Çocuk Kanallarında Yayınlanan Çizgi Filmlerde Dini ve Kültürel Değerler Eğitimi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi 2019), 138. Aynı şekilde, Rafadan Tayfa adlı çizgi filmi değerler eğitimi bağlamında ele alan yüksek lisans tezinde ise Sabriye Sümeyra Karaca, çizgi filmin ilk kırk bölümünü izlemiş ve en sık tekrar eden değer “yardımseverlik” olduğunu tespit etmiştir. Bk.; Sabriye Sümeyra Karaca, *Çizgi Filmlerde Değerler Eğitimi, Değerler Eğitimi Açısından Rafadan Tayfa Çizgi Filminin İncelenmesi* (İzmir: Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 157.

bir yapıda olması sünnette yeri olan bir davranış biçimidir. İsim, çocuğun yaşamı ve karakterini belirlediği düşüncesiyle çok önemsenir, ailenin bu kadar önemli bir konuda sergilediği tavır bu bakımdan önem taşımaktadır.

“Niloya” adlı çizgi filmde ise ⁵³, bir kız çocuğunun gündelik yaşam deneyimleri anlatılmaktadır. Ana karakter haricinde anne, baba, abi, dede ve arkadaşları bulunmaktadır. Niloya’nın dedesi “takkeli, beyaz sakallı” olarak resmedilmiştir. Bunun dışında, yaşadıkları köyde bir ibadethane görüntüsünün bulunmadığı ya da karakterlerin dini bir söylemde bulunmadıkları gözlenmiştir.

Kanalın çok izlenen ve bilinen yapımlarından olan Pepee’de⁵⁴ ana karakter anaokulu çağında bir erkek çocuktur. Pepee, anne ve babası, kardeşi, dedesi ve ninesi ile yaşar. Bu karakterlerden nine başörtüsü kullanmakla birlikte, bu daha çok geleneksel bir kapanma biçiminde olup, gelenekselliğe vurgu yapmaktadır. Çizgi film anlatısında sadece ninenin zaman zaman bir ünlem biçiminde “Hay Allah”, “Allah seni” şeklinde ifadeler kullandığı, fakat çizgi filmin genelinde başka destekleyici unsur bulunmadığı gözlenmiştir. Çizgi filmde jenerik Türk Bayrağı ile başlamakta milli unsurlara önem verildiği bu şekilde ortaya

⁵³ Çizgi filmin on sekiz bölümünü izleyerek değerler eğitimi bağlamında inceleyen Neslihan Karakuş, sosyal bilgiler dersi eğitim müfredatından yola çıkarak belirlediği yirmi iki değer içerisinden duyarlılık, hoşgörü, sevgi ve iyilik değerlerinin her bölümde tekrar edilen ve işlenen değerler olduğunu gözlemlemiştir. Bunların dışında dini herhangi bir kavram ya da sembole herhangi bir atıfta bulunulduğuna dair burada da bir bilgi bulunmamaktadır. Detaylı bilgi için bk.; Neslihan Karakuş, “Okul Öncesi Döneme Hitap Eden Tema İçerikli Çizgi Filmlerin Değerler Eğitime Katkısı Yönünden Değerlendirilmesi (Niloya Örneği)”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 12/30 (2015), 262.

⁵⁴ Pepee adlı çizgi filmin kırk bölümünü izleyerek inceleyen makalesinde Bilal Yorulmaz da, çizgi filmde İslami dini sembol ve pratiklere yer verilmemiş olduğunu tesbit etmektedir. Bk.; Bilal Yorulmaz, “Pepee Çizgi Filminin Din Ve Değerler Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/24 (2013), 442. Pepee adlı çizgi film ile ilgili bknz bir diğer çalışma; Nilgün Türkmen, “Çizgi Filmlerin Kültür Aktarımındaki Rolü Ve Pepee”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 36/2 (2012), 142.

konmakla birlikte, herhangi bir ibadethane görüntüsü ya da din insanı figürü yoluyla dini unsurlara da dikkat çekme gibi bir çabaya rastlanmamaktadır.

Bunların dışında incelemeye alınan diğer örneklerde yine dini bir unsura rastlanmamıştır. Bu yayınlarda ağırlıklı olarak, gündelik ve pratik bilgiler çerçevesinde bir eğitim anlayışı hakimdir. Örneğin, Doru adlı yapımda yetişkin at yavru atlara bir şeyi bilmenin yeterli olmadığını asıl olanın o bilgiyi yaşamında kullanabilmek olduğunu öğütlenmektedir. Çizgi filmlerin çoğunda, sıvıların nasıl ölçüldüğü, temel matematik bilgileri, denizlerin neden tuzlu olduğu gibi bilgiler verilmekte; çocuklar plastik bardaktan telefon yapmakta, atıklardan kamera yapmakta ya da yatağın altına kaçmış bir oyuncakçı mıknaş aracılığıyla alabilmektedir. Genel olarak çizgi filmlerin anlatı yapısında; gündelik bilgiler, arkadaşlık, yardımlaşma, paylaşma, işbirliği, hatalardan ders çıkarma gibi konuların ağırlıklı olduğunu söylemek mümkündür.

3.d. Disney Channel Kanalı Çizgi Filmlerinin Analizi

Bu çizgi film kanalında değerlendirmeye alınan örnekler şu şekildedir: Greenlerin Büyüşehir Maceraları, Marvel, Spider Man, Fineas ve Förb, Rapunzel: Serüvenler, Limon ile Zeytin, Pijamaskeliler, Bingo ve Boli'nin Maceraları, Gigantosaurus, Mucize: Uğurböceği ile Karakedi.

Kanalın izlenen içeriklerinde dini bir anlatı yapısı, dini bir figür veya sembol kullanımına rastlanmamıştır. Bazı çizgi filmlerin satır aralarından derinlemesine kazı tarzında yapılan okumalarda ufak tefek notlar alınabilmektedir. Örneğin, Greenlerin Büyüşehir Maceraları adlı çizgi filmde, “domuz” figürünün sıklıkla kullanıldığı fark edilmiştir. Bu çizgi filmde domuz, evcil bir hayvan olarak aile ile yaşayan, hatta zaman zaman onları eğlendiren bir enstrüman gibi kullanılabilen -evin çocuğu onu bir müzik aleti olarak çalar- bir figürdür. İslam anlayışında “yenmesi” yasak olan bu hayvanın çizgi filmlerde yiyecek haliyle değil de başka yönleriyle ön plana çıkması olumlu olarak ele alınabilir. Bunun dışında Fineas ve Förb adlı çizgi filmde bulunan kötü karaktere ait şirket tabelasında “evil-kötülük” yazmaktadır, bu yazı, “devil-şeytan” çağrışımını sadece bu dili bilen yapacak ve onlara olumsuz bir şeytan algısı çizecek olsa bile, diğer çocuklar da karakterin sürekli olarak kötülük planlaması

ve bunun net bir biçimde metinde veriliyor olmasından ötürü, bütün dinlerin ortak vurgusu olan kötülük yapılmaması öğretisine yatkın hale geleceklerdir. Bu çizgi filmde ayrıca karakterlerden birinin, “lanetlendik” ifadesine rastlanmıştır. Metinde kim tarafından ve nasıl lanetlendiklerinin cevabı yoktur. Örtük olarak bir Tanrı kavramına gönderme yapmış olduğu düşünülse dahi, metnin anlatı yapısında dini bir anlatım devamlılığı olmadığı için daha çok klişeleşmiş bir kullanıma işaret ettiği düşünülmüştür.

Kanalda yayınlanan diğer çizgi film temaları; arkadaşlık, paylaşma, işbirliği, iyilik etmenin önemi, hatalardan ders çıkarılması şeklinde ahlaki değerler üzerine kuruludur. Toplumlarda ahlaki değerlerin bazılarının temelini dinden aldığı bilinse dahi, televizyonda paylaşılan içeriklerde yer alan ahlaki öğretiler bir din dili ile pekiştirilmemektedir. Aksine metinlerde yer alan çağın materyalist değerleri bazı yerlerde haklılaştırılmakta ve bunlar çocuğun maneviyat ile yeni tanıştığı bu dönem için yanlış bir model teşkil etmektedir. Örneğin kanalın Türk yapımı çizgi filmi olan Limon ile Zeytin’de Limon karakteri, “hiçbir anlam taşımayan bir şey yaparak kısa sürede şöhreti yakalamakta, ardından kaybettiğinde ise, kısa süre de olsa meşhur olmaktan haz duymaktadır. Ya da Rapunzel: Serüvenler adlı çizgi filmde bir genç kız, sevdiği erkeği zor durumdan kurtarmak için kısa süreli de olsa hileye başvurabilmektedir. Mucize: Uğurböceği ile Kara Kedi adlı çizgi filmde de, iyi olarak karakterize edilen bir genç kız ve oğlanın, birbirlerine olan duygularına ilişkin yaş gruplarını zorlayacak cinsel içerikli ifadeleri bulunmaktadır ki, zamansız öğrenecekleri kavramların çocuklar için zararlı olacağı muhakkaktır.

Sonuç ve Değerlendirme

Aksiyoloji, değerler ile ilgilenen felsefi bir çalışma alanıdır. Hem mevcut değerleri irdeler, hem de bireye içkin bütün değer alanlarının temelini inceler. Buna göre, bireyin yaşamında bir değer oluşturma geleneği, insan yaşamı kadar eskidir. Burada zaman zaman töre, adet ve gelenekler, zaman zaman yazılı hukuk kuralları ve etkisi sorgulanamaz bir biçimde din; doğru, iyi ve hakikati insan yaşamında varılması gereken bir erek olarak kodlar. Bütün bir ömürleri boyunca birey, toplumsallaşma süreci içerisinde gerek dini, gerek ahlaki yükümlülükleri ile çepeçevre edilmiş bir yaşam sürer. Çocukluk çağları bu

sürecin ilk aşamalarıdır ve özellikle din olgusu ve buna ilişkin bir din dilinin kurulması açısından önemli görülür. Bu doğrultuda, çocuğun yaşamında onu ve hareketlerini en çok belirleyecek ve etkileyecek olan din olgusu ile küçüklük çağlarında sağlıklı ve doğru bir biçimde tanışması ve etrafında ona kanı önderi teşkil edecek figürlerin gerçekten dini bilgi ve kültürün yaygınlaştırılması konusunda ehil kişiler olması her şeyden daha fazla önem arz etmektedir. Çocukların eğitiminde özellikle de din eğitiminde aileye büyük bir önem atfedilmekte, aile dini eğitim ve din dili oluşturmada yükümlü görülmekte ve bu süreç içerisinde çocuktaki eksiklikler ailenin hanesine yazılmaktadır. Fakat modern çağ ve kitle iletişim araçlarının yaşam içerisindeki etkililiğinin göz önüne alınması ve çocuğun din eğitiminde ve din dilinin oluşturulması sürecindeki varlığının altının çizilmesi şarttır. Özellikle ilk çocukluk döneminde aileler, pek çok sebeple çocuklarını kitle iletişim araçları, özellikle de genel erişilebilirlik ve ulaşılabilirlik yeterliliği en fazla olan televizyon ve onun içerikleri ile tanıştırmakta ve çoğu zaman da çocuğu bu tüketim sürecinde yalnız bırakmaktadırlar. Bireylerin hayat tasarımı güçlü etkileri muhakkak olan televizyonlara, günün önemli bir saat diliminde çocuk bakıcılığı görevi yüklendiğinde, çocukların eğitiminde, eğlendirmesinde ve oyalanmasında rol verildiğinde, çocukların din eğitiminde artık ebeveyn kadar televizyonun da etkin ve önemli görev üstlendiği tartışmasız bir gerçekliğe dönüşmektedir. Bu noktadan itibaren önemli olan ise televizyonun din eğitiminde bir işlev üstlenip üstlenmediği, bu alanda işlev görüyorsa nasıl bir bilgi yüklediği sorusudur. Çalışmada bu soruyu cevaplandırmak üzere farklı sahip yapılarına sahip kanallarda yayınlanan içerikler irdelenmiştir. Burada özellikle yabancı yapımlara da odaklanarak, farklı dinleri kapsayan bir yaklaşım sağlanmış, buna karşın yerli sahiplik ve yerli yapımlara da bakılarak karşılaştırma yapılması hedeflenmiştir. Yerli ve yabancı kanal ve içerik fark etmeksizin, yayınlarda bir değer tesisi söz konusudur. Çocuklara aktarılan davranış kalıpları, evrensel etik ölçütlere ve kültürlere ait ahlaki kodlara uyumlu bir anlayışa sahiptir. Bu etik ve ahlaki bakışların da günümüzde aldığı hal, sistem ile uyum içinde hareket etme biçimindedir. Günümüzde kimilerince “modern” denilerek olumlanan fakat esasında niteliğini çok da ortaya seren haliyle “kapitalist” sistemin işleyiş biçimlerine itiraz etmeyen hatta bunları yer yer olumlayan ve haklılaştıran bir değer aktarımı söz konusudur. Bu nedenle çizgi filmlerde çoğunlukla etiğe ya da

ahlaka temel teşkil eden bir din anlayışının hissedilmeyişi ya da din dilinin yok sayılmasından ziyade esas sorunsal, dini yaşamı hatırlatıcı unsurların önünde engel olarak dikilen materyalist yapının kutsanarak aktarılmasıdır. Çocuklarda bireycilik, kişisel çıkar, maddiyat odaklı düşünme biçimi, şöhret, teknoloji gibi unsurların determinist bakış açısının satır aralarına başarılı bir biçimde yerleştirilmiş olması, çocuk gelişimi açısından da, din olgusunun kendisine yer bulması açısından da sorunludur. Kitle iletişim araçları, doğal olarak da televizyon, bir işletme olarak zaman zaman kamusal sorumluluklarını bir yana bırakıp, kar-maliyet ilişkileri içerisinde olgulara yanaşır ve bu kaygıyla içerik üretir. Bunun yerli veya yabancı sermaye sahiplik yapısına ait olması ile bir ilgisi yoktur.

Sonuç olarak, televizyonlarda yer alan içeriklerde zaman zaman din olgusuna göndermeler var olmakla birlikte, bu, modern çağ anlatısına uyumlu olarak “geleneksel” bir çerçevede kurgulanmış, dini figürler ya da semboller hep ilkel, arkaik kültürel yapının parçası gibi temsil edilmiştir. O nedenle dini unsurlara rastlanılan çizgi filmler çocuklara dini gündelik yaşamın dışında, ninelere, dedelere, yaşlılara ait bir kültürel değer alanı olarak resmetmekte ve din diline ait kavramları bir klişeye çevirerek, kavramın içini boşaltıp, çocuğun onu bir değer haline dönüştürmesini engellemektedir.

Kaynakça

- Arslan, Mustafa. “Kitle İletişim Araçları, Medya ve Din İlişkisi Üzerine”. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 6/11 (2016), 5-25.
- Ay, Mehmet Emin. *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?*. 21. Basım. İstanbul: Timaş Yayınları, 2006.
- Aydın, Betül. “Gelişimin Doğası”. *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. 3. Basım. ed. Binnur Yeşilyaprak. Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2002.
- Aydoğmuş, Kayıhan. “Çocuklarda uyum ve davranış bozuklukları”. *Ana Baba Okulu*. 5. Basım. Remzi Kitabevi: İstanbul, 2003.

- Bilgin, Beyza. “Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Din Duygusu”. *Din Öğretimi Dergisi* 7 (1986).
- Bilici, Ali Baz. “0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi”. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Büyükbaykal, Güven. “Televizyonun Çocuklar Üzerindeki Etkileri”. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 28 (2007), 31-44.
- Certel, Hüseyin. “Din-İletişim ilişkisi ve Dini İletişim Engelleri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/21 (2008), 127-158.
- Çelik, Abbas. “Çocuk, Oyun ve Din Eğitimi”. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 9 (2004), 187-196.
- Demir, Recep. *Türkiye’de Çocuk Kanallarında Yayınlanan Çizgi Filmlerde Dini ve Kültürel Değerler Eğitimi.*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Dey, Ian. *Qualitative Data Analysis: A User Friendly Guide for Social Science*. London: Routledge, 1993.
- Furat, Ayşe Zişan. “Yaygın Din Eğitiminde Kitle İletişim Araçlarının Yeri: Televizyon Örneği”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2009), 38-61.
- Karaca, Sabriye Sümeýra. *Çizgi Filmlerde Değerler Eğitimi, Değerler Eğitimi Açısından Rafadan Tayfa Çizgi Filminin İncelenmesi*. İzmir: Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Karakuş, Neslihan. “Okul Öncesi Döneme Hitap Eden Tema İçerikli Çizgi Filmlerin Değerler Eğitime Katkısı Yönünden Değerlendirilmesi (Niloya Örneği)”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 12/30 (2015), 251-277.
- Kılavuz, M. Akif. “Anne Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dinî Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2005), 41-58.
- Koç, Turan. *Din Dili*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.

- Köylü, Mustafa. “Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/2 (2004), 137-154.
- Mutlu, Erol. *Televizyon ve Toplum*. Ankara: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, 1999.
- Orhan, Eftal. “Televizyonda Yayınlanan Şiddet, Cinsel ve Dini İçerikli Filmlerin ve Çizgi Filmlerin Çocukların Dini Duyguları Üzerine Etkisi”. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Oruç, Cemil. “Erken Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Teorileri Bağlamında Din Eğitimi”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/8 (2013), 971-987.
- Özdemir, Murat. “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/1 (2010), 323-343.
- Öztürk, Haydar. <http://www.iktibascizgisi.com/din-dili-uzerine/> Erişim 08 Şubat 2020.
- Postman, Neil. *Televizyon: Öldüren Eğlence*. çev. Osman Akinhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994.
- Selçuk, Mualla. “Gençlik Çağı ve İnanç Olgusu: İnanç ve Davranış Bütünlüğü Açısından Bir Deneme”. *Gençlik Dönemi ve Eğitimi*. İstanbul: İSAV Yayınları, 2000.
- Selçuk, Ziya. *Eğitim Psikolojisi*. 18. Basım. Ankara: Nobel Yayınları, 2010.
- Tavukçuoğlu, Mustafa. “Okul Öncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/14 (2002), 51-63.
- Yıldırım, Ali & Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 9. Basım. Ankara: Seçkin Yayınları, 2013.
- Yorulmaz, Bilal. “Pepee Çizgi Filminin Din ve Değerler Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/24 (2013), 437-448.

Yorulmaz, Bilal. *Sinema ve Din Eğitimi*, İstanbul: DEM Yayınları, 2015.

<https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-1/cuma-suresi-62/ayet-9/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1> Erişim 25 Eylül 2019.

<https://www.rtukisaretler.gov.tr/AlsaretlerPublic/home>

Erişim 01 Ekim 2019

<https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/762/nazardan-nasil-korunulur--nazar-duasi-var-midir->

https://www.rtuk.gov.tr/rtuk-kamuoyu-arastirmalari/3890/5776/televizyon_izleme_egilimleri_arastirmasi_2018.html

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27819>

<https://www.haberturk.com/medya/haber/894646-rtukten-cocuk-arastirmasi>

<http://www.medyajans.com/televizyon-reytingleri.html>

<https://www.cartoonnetwork.com.tr>

<https://www.disneychannel.ca>

<https://www.trtcocuk.net.tr>

<https://www.minikacocuk.com.tr>